

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 728.82:7.033.4(497.434)"11/12"

Prejeto: 25. 5. 2010

Igor Sapač

univ. dipl. inženir arhitekture, univ. dipl. umetnostni zgodovinar, dr. umetnostne zgodovine, kustos za starejšo arhitekturo,
muzejski svetovalec, Arhitekturni muzej Ljubljana, Pot na Fužine 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: igor.sapac@aml.si

Srednjeveški stavbni zasnovi gradov v Črnomlju in Metliki

IZVLEČEK

Prispevek obravnava stavbni razvoj mestnih gradov v Metliki in Črnomlju s poudarkom na njihih srednjeveških stavbnih fazah, ki doslej še niso bile predmet dovolj poglobljenih raziskav. Prvi zametek črnomaljskega gradu je domnevno nastal še pred višnjegorsko-andeško osvojitvijo Bele krajine okoli leta 1200. V 13. stoletju so k prvotni stolpasti stavbi prizidali obzidano dvorišče s stanovanjsko stavbo – palacijem in velikim stolpom – bergfridom. Gradbeni posegi v poznejših obdobjih so se tej zasnovi v celoti podredili. Metliški grad je nastal v sklopu načrtne gradnje novega urbanega središča samostojne deželice okoli leta 1300. Enako kot v primeru črnomaljskega gradu je zasnova iz prve stavbne faze bistveno vplivala na vse poznejše gradbene posege do 20. stoletja. Pomembno je spoznanje, da sta visokosrednjeveški zasnovi črnomaljskega in metliškega gradu pod mlajšimi plastmi glede na ključne sestavine še v celoti razpoznavni.

KLJUČNE BESEDE

Črnomelj, Metlika, gradovi, 12. stoletje, 13. stoletje, stavbni razvoj, romanika, turški vpadi, protiturske utrdbe, srednjeveška mesta, prenova

ABSTRACT

MEDIEVAL ARCHITECTURAL DESIGNS OF THE ČRNOMELJ AND METLIKA CASTLES

The paper focuses on the architectural development of city castles in Metlika and Črnomelj, with an emphasis on their medieval architectural stages, which have so far not been subject to in-depth research. The origins of the Črnomelj Castle are believed to date back to the period before around 1200 when White Carniola passed into the hands of the Andechs-Weichselburgs. In the 13th century, the original tower-like building was added a walled yard with residential quarters and a tall tower (bergfried). Construction works that were carried out during later periods were completely in line with the original design. The Metlika Castle was built around 1300 as part of the planned construction of an urban centre of the small autonomous province. As in the case of the Črnomelj Castle, the original architectural design crucially influenced all subsequent construction activities that took place until the 20th century. It is important to note that the key elements of the high medieval designs of the Črnomelj and Metlika castles are still clearly distinguishable beneath the more recent layers.

KEY WORDS

Črnomelj, Metlika, castles, 12th century, 13th century, architectural development, Romanesque art, Ottoman incursions, anti-Ottoman fortifications, medieval towns, restoration

Gradova v Črnomlju in Metliki nikoli nista bila v ospredju zanimanja kastelologov in umetnostnih zgodovinarjev. Zaradi utilitarne zunanje podobe brez posebno zanimivih nadržbnosti sta veljala za stavbna spomenika povprečne vrednosti, ki sta zanimiva zlasti v okviru večjih zasnov obeh starih mestnih jeder.¹ Skromna pozornost je deloma temeljila tudi na pomanjkanju srednjeveških pisnih virov; to velja še zlasti za Črnomelj, kjer je celotna naselbina tozadevno ena najslabše dokumentiranih na Slovenskem. Šele v zadnjih letih sta bila gradova kot samostojna spomenika deležna nekaj več pozornosti.² Novejše raziskave so pokazale, da sta obe stavbi v sedanjih podobi plod zapletenega in dolgotrajnega stavbnega razvoja, ki je v marsičem odraz zgodovinskega dogajanja v Beli krajini v preteklem tisočletju. Kljub temu da stavbi doslej še nista bili deležni celovito zastavljenih raziskav na podlagi zgodovinskih, umetnostnozgodovinskih in arheoloških metod, je mogoče s pomočjo doslej opravljenih zgodovinskih raziskav, analize stavbne substance in z upoštevanjem ustreznih analogij interpretirati temeljne značilnosti njune stavbne zgodovine. V tem prispevku želim opozoriti zlasti na problematiko srednjeveških zasnov obeh stavb.

Oba gradova sta bila vseskozi tesno povezana z meščanskima naselbinama, a se je njun pomen glede vloge v naselbinah tudi precej razlikoval. Natančnega časa in okoliščin njunega nastanka iz doslej odkritih srednjeveških pisnih virov ni mogoče razbrati. Nanju je mogoče sklepati zgolj glede na splošne zgodovinske okoliščine.

Srednjeveška stavbna zasnova gradu Črnomelj

Ugibanja o času nastanka črnomaljskega gradu imajo slabšo podlago kot v primeru Metlike. Utemeljena je domneva, da je imel Črnomelj že pred višnjegorsko osvojitvijo sicer redko poseljenega območja sedanje Bele krajine v okviru ogrsko-hrvaškega kraljestva vlogo pomembnega središča s cerkvenimi, upravnimi, vojaško-obrambnimi, tržnimi in drugimi funkcijami ter se je navezoval na pomembno poselitveno središče pozne antike. Na to kaže tudi odkrito slovansko grobišče okoli sedanje župnijske cerkve sv. Petra, ki je datirano v 10. in 11. stoletje.³ Zaradi neohranjenih pisnih virov in še ne dovolj velikem obsegu opravljenih arheoloških raziskav je o velikosti in pomenu naselbine mogoče le ugibati. Morda je s srednjeveško naselbino iz obdobja pred 13. stoletjem povezan tudi prvi zametek sedanje grajske stavbe. Analiza na podlagi natančne izmere stavbe, izdelane leta 2005,⁴ kaže, da najstarejša sestavina grajskega kompleksa ni, tako kot smo doslej domnevali, njegov severni trakt s prizidanim dvoriščem,⁵ ampak večja stolpasta stavba na severovzhodnem vogalu. Vse namreč kaže, da je severni trakt prislonjen na stolpasto stavbo in ne obratno. Stolpasta stavba je pozidana na rahlo nepravilni pravokotni tlorisni ploskvi v izmeri okoli 14,5 × 9,7 m. Pritličje je zasuto, v prvem nadstropju pa so zidovi v povprečju debeli 1,5 m. Sedaj je dvonadstropna, glede na skico Johanna Člobučaricha iz začetka 17. stoletja, ki jo hrani Štajerski

Zunanjščina črnomaljskega gradu z jugovzhodne strani (foto: Igor Sapač).

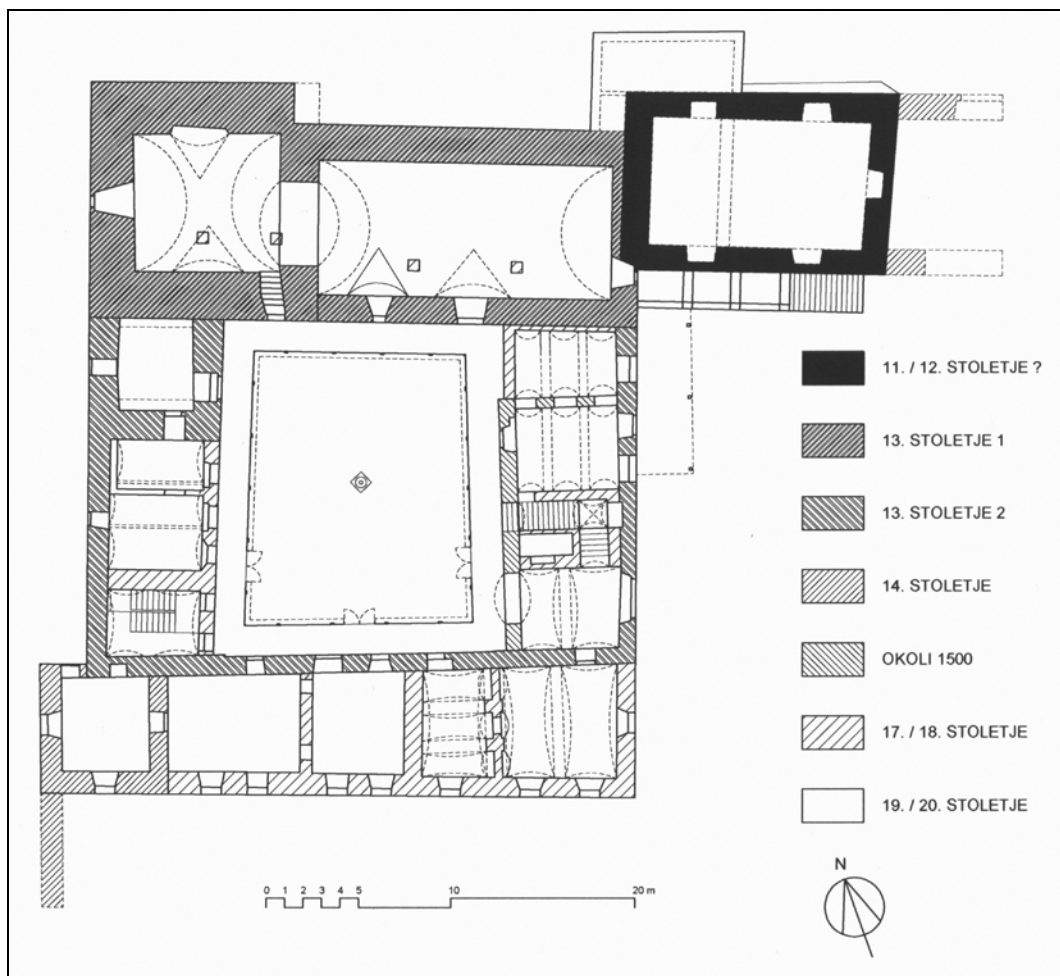
1 Prim. Komelj, Črnomelj, str. 135–136; Bernik, Črnomelj, str. 5, 11, 12, 28.

2 Sapač, Razvoj, str. 44, 82, 100, 171, 210, 211, 217; Stopar, Grajske stavbe 16, str. 11–20, 51–71.

3 Mason, Arheološka podoba Črnomlja, str. 58; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 119.

4 Posnetek Črnomaljskega gradu. Februar 2005. Avtorja: Branko Banovec, Peter Kotur. Arhiv Občine Črnomelj.

5 Sapač, Razvoj, str. 44; Stopar, Grajske stavbe 16, str. 11–20.

Tloris pritličja črnomljskega gradu z označenimi fazami stavbnega razvoja (Igor Sapač, 2005).

deželni arhiv v Gradcu,⁶ pa je bila nekoč za eno oziroma pol etaže višja. Stavba, ki zaradi mlajših ometov sicer nima razvidnih srednjeveških stavbnih členov, spominja na zasnove visokih trdnih hiš, kakršne so imeli v sedanjem slovenskem prostoru zlasti najstarejši gradovi v 11. in 12. stoletju.⁷ Na Dolenjskem so bili najznačilnejši primeri tovrstnih stavb zlasti prvotne zasnove gradov Mirna, Šumberk, Ortnek, Kostel in najbrž tudi Gorenji Mokronog.⁸ Stolpasta grajska stavbo v Črnomlju so postavili na strateško pomembni lokaciji, na najvišji točki ozkega grla in tako zaprli dostop do visokega pomola, ki sta ga ob sotočju oblikovali Doblčica in Lahinja. S tega vidika je črnomljski grad primerljiv z bližnjim gradom Gradac, ki je imel sprva prav tako obliko vrh ozkega grla rečnega okljuka postavljene samostojne trinadstropne visoke trdne

hiše, sedaj vključene v osrednji grajski trakt.⁹ Stolpasta stavba v Črnomlju, ki stoji na severnem koncu osrednje ulice srednjeveške naselbine, vse do danes zapira dostop do naselbine. Najbrž je bila njena lokacija utrjena že v pozni antiki, ko je bila naselbina na pomolu obdana z obzidjem.¹⁰ Morda je tudi nekdanji jarek na severni strani stolpa obstajal že v antiki. Kdaj je stolpasta grajska stavba nastala in kdo jo je zgradil, brez nadrobnejših raziskav ni mogoče ugotoviti. Valvasorjev podatek iz Slave vojvodine Kranjske, da je grad pred okoli 500

⁶ Popelka, *Die Landesufnahme*, Tafel XXIX, slika 119. Glej sliko v tem prispevku: Grad Črnomelj na skici Johanna Clobuciaricha.

⁷ Stopar, *Razvoj*, str. 74–83; Sapač, *Razvoj*, str. 16–24.

⁸ Sapač, *Razvoj*, str. 16–24.

⁹ Sapač, *Razvoj*, str. 21. Grad Gradac je v virih prvič posredno omenjen leta 1324 in je po dosedanjih domnevah nastal šele po premiku meje na reko Kolpo. Kos, *Vitez in grad*, str. 129. Z načrtovanimi stavbnozgodovinskimi in arheološkimi raziskavami bo mogoče v prihodnje dokončno odgovoriti na vprašanje ali prvi zameetek gradu morda le ni nastal še pred višnjegorsko oz. andeško osvojitvijo Bele krajine.

¹⁰ Arheološke raziskave lokacije gradu, ki bi lahko pojasnile pedsrednjeveško poselitev tega dela mestnega jedra, doslej še niso bile opravljene. Prim. Mason, Arheološka podoba Črnomlja.

Stolpasta stavba na severovzhodnem vogalu grajske zasnove (foto: Igor Sapač).

leti, torej med letoma 1180 in 1190, postavil Otto s Karstberga, se ne zdi dovolj dobro utemeljen.¹¹ A domneva, da je grad nastal na robu naselbine že pred tem, ko je okoli leta 1200 grof Albert Višnjegorski oziroma nekaj let pozneje njegov zet Henrik Andeški uspel ogrskemu kraljestvu iztrgati območje sedanje Bele krajine, je utemeljena, saj si je glede na sedanje vedenje le v Črnomlju mogoče že takrat predstavljati utrjeno zgradbo, ki je imela funkcijo upravnega središča večjega ozemlja.¹² Na vsak način je to ozemlje, čeprav je bilo redko poseljeno, moralo imeti tudi kakšno utrjeno upravno stavbo. Pravi odgovor na ta ugibanja bodo vsekakor lahko dale šele ustrezne arheološke raziskave, ki bi bile najbolj zanimive zlasti v sedaj zasutem pritličju stolpaste stavbe.

V 13. stoletju so staro stavbo torej najbrž zgolj povečali. To se je zgodilo potem, ko se je po koncu spopadov na začetku 13. stoletja na celotnem območju sedanje Bele krajine začela intenzivna kolonizacija in so se hkrati začela (ponovno?) oblikovati tudi zemljiška gospodstva.¹³ Grad je bil prenove in širitve najbrž deležen v sklopu sistematičnega izgrajevanja že pred tem obstoječe meščanske naselbine,

ki je po letu 1200 dobila vlogo središča novo osvojenega ozemlja. V povezavi z ambiciozno zastavljenim razvojem naselbine v tistem obdobju je bila prav gotovo tudi ustanovitev črnomaljske župnije in (ponovna) posvetitev cerkve svetega Petra pod oglejskim patriarhom Bertoldom Andeškim leta 1228. Takrat je Črnomelj v ohranjenih pisnih virih tudi prvič omenjen kot *locus Schirnomel*.¹⁴ V naselbini sta se takrat, morda na starejši osnovi, izoblikovali srednjeveška parcelacija in potek ulic, ki sta se v glavnem neokrnjeni ohranili do danes.¹⁵ Razširjena grajska zasnova se na to urbanistično zasnovo smiselno navezuje. Analiza tlorisne zasnove in stavbnih mas gradu kaže, da so prvotni stolpasti zgradbi na zahodni strani prizidali daljšo stavbo na pravokotnem tlorisu in to hkrati na zahodni strani okrepili z mogočnim stolpom. Tako je nastal niz treh zaporedno razvrščenih heterogenih stavbnih teles, ki so skoraj v celoti zaprle dostop do pomola z urbano naselbino s severne strani; le na severovzhodni strani pomola je še ostal ozek prehod, ki ga je grajska stavba popolnoma nadzorovala. Novo osrednje stavbno telo je očitno imelo funkcijo glavne grajske stanovanjske stavbe – palacija. Na to kaže značilna velikost tlorisne ploskve z notranjimi merami okoli 16 × 7,3 m in zamik severnega zidu iz severne črte stare severovzhodne stolpaste stavbe in iz severne črte novega stolpa. Palacij je sedaj dvonadstropen in glede na analogije iz dolenskega prostora je imel enako število etaž že od začetka. Etaže so bile vertikalno ločene z lesenimi tramovnimi stropi; sedanji banjasti obok nad visoko pritlično etažo je nedvomno mlajšega nastanka. Vse kaže, da nosilnih prečnih sten v palacijo nikoli ni bilo. Izpostavljena severna stena, ki je v pritlični etaži debela okoli 2 m, je imela sprva morda funkcijo ščitnega zidu z obrambno galerijo na vrhu. Ščitni zid je dopolnjeval obrambno vlogo osrednjega grajskega stolpa – bergfrida na severozahodnem vogalu zasnove. Tega so pozidali hkrati s palacijem na približno kvadratni tlorisni ploskvi v izmeri okoli 12,4 × 12,9 m. V pritličju so stene stolpa še sedaj debele okoli 2,5 m. Glede na te dimenzije se je stolp uvrščal med najmočnejše primerke bergfridov na sedanjem ozemlju Slovenije in je še najbolj primerljiv z osrednjim stolpom Starega gradu nad Celjem, imenovanim Friderikov stolp, sezidanim v prvi polovici 14. stoletja. Glede na analogije je stolp nad pritličjem obsegal še štiri ali pet nadstropij. Sedaj je poleg pritličja z mlajšim banjastim obokom ohranjen le še del prvotnega zidovja prvega nadstropja. Tanjše zidovje v sedanjem drugem nadstropju je

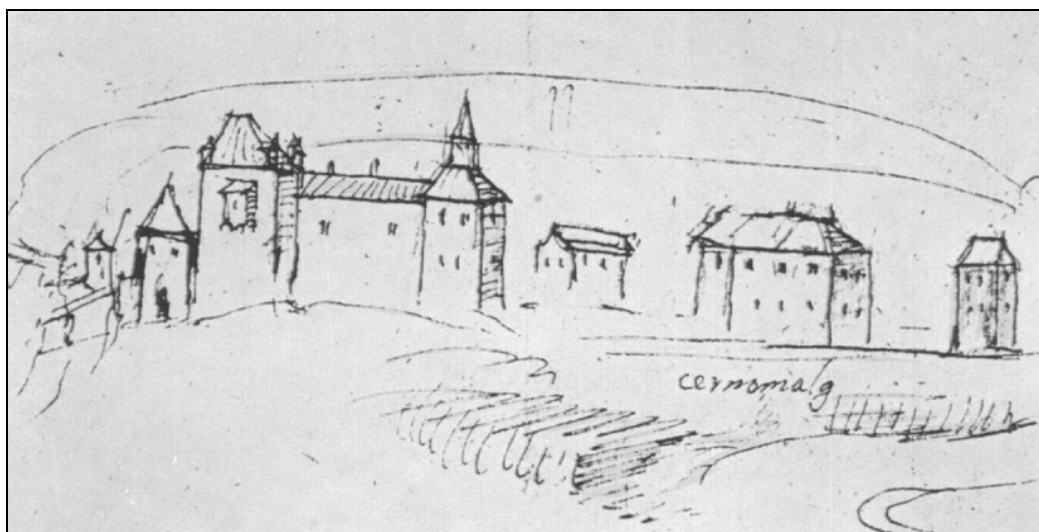
¹⁴ Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch*, II. Band, str. 41, št. 59; Kos, *Gradivo*, V, str. 242, št. 486.

¹⁵ Prim. Bernik, *Črnomelj*, str. 11; Pirkovič, *Črnomelj*, str. 99–102; Mason, *Črnomelj*, str. 19; Mason, *Arheološka podoba Črnomlja*, str. 49.

¹¹ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 603; prim. Kos, *Urbarji*, str. 65.

¹² Prim. Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 121–122.

¹³ Kos, *Bela krajina*, str. 6–7; Kos, *Urbarji*, str. 35, 39.

*Grad Črnomelj na skici Johannesa Clobucciaricha iz začetka 17. stoletja.
(Popelka, Die Landesaufnahme, Tafel XXIX, slika 119).*

Severozahodni vogal črnomaljskega gradu z ostankom nekdanjega osrednjega stolpa (foto: Igor Sapač).

mlajše. Kdaj so podrli vrhnja nadstropja stolpa, ni znano. Morda se je to zgodilo po turških plenjenjih v zadnji tretjini 15. stoletja, morda po potresu leta 1511, morda po požaru leta 1586.¹⁶ Manj verjetno

se zdi, da vrhnjih nadstropij stolpa nikoli ne bi bili sezidali. Vsekakor ima stolp na Clobucciarichevi skici iz začetka 17. stoletja že sedanjo višino, ki ne presega višine dvonadstropnega palacija.¹⁷ V sedanji

¹⁶ Za požar 1586: Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 190.

¹⁷ Glej sliko v tem prispevku: Grad Črnomelj na skici Johannesa Clobucciaricha.

stavbni zasnovi je stolp opazen zlasti pri analizi tlorisa. Njegova stavbna masa je razen deloma na severni fasadi povsem spojena s stavbno maso severnega trakta, vsi srednjeveški stavbni členi pa so odstranjeni oziroma zakriti pod mlajšimi ometi. Severovzhodni vogal stolpa so najbrž ob njegovem znižanju v veliki meri podrli.

Najbrž so hkrati s palacijem in bergfridom na njihovi južni strani uredili izravnano dvorišče na pravokotni tlorisni ploskvi v izmeri okoli 20 × 30 m, ki so ga na zahodni, južni in vzhodni strani obdali s povprečno 1 m debelim obzidjem.¹⁸ Oskrba in uporaba mogočnega bergfrida in palacija bi bili brez hkrati zgrajenega ustrezno velikega obzidanega dvoriščnega prostora s pomožnimi stavbami vsekakor zelo oteženi. Vse tri sestavine so oblikovale značilno obodno grajsko zasnovo, kakršne so bile v osrednji Evropi najbolj razširjene v 12. in 13. stoletju.¹⁹ Obodna zasnova črnomaljskega gradu kaže na premišljeno in ambiciozno načrtovanje, saj so jo zgradili na pravilni kvadratni tlorisni ploskvi v izmeri okoli 30 × 30 m, stara stolpasta stavba pa se je pri tem nekoliko izolirano prislanjala na severovzhodni vogal nove zasnove.²⁰ Glede na sedanjo višino zahodnega, južnega in vzhodnega trakta in glede na ustrezne analogije je mogoče domnevati, da je dvoriščno obzidje gradu segalo do vrha sedanjega prvega nadstropja. Vhod na dvorišče je bil najbrž vseskozi na sedanjem mestu v vzhodnem obodnem zidu. Sredi dvorišča je vsekakor že kmalu po njegovi ureditvi morala obstajati cisterna za vodo, ki je bila bistvena za preživetje gradu. Na dvorišču so na nortranjo stran obzidja prav gotovo že kmalu po njegovem nastanku prislonili razne pomožne stavbe, ki so jih pozneje morda deloma vključili v zahodni in vzhodni grajski trakt. Grajsko predgradje je bilo južno od gradu, na prostoru sedanje tržne ploščadi.

Analiza tlorisne zasnove kaže, da so najbrž hkrati z dvoriščnim obzidjem v severozahodnem kotu dvorišča ob naslonitvi na južno steno bergfrida zgradili stavbo na približno kvadratni tlorisni ploskvi v izmeri 6,6 × 7 m z okoli 1,5 m debelimi zidovi. Debelina zidov kaže, da je stavba nad pritličjem obsegala še vsaj eno nadstropje. V njeni dvoriščni vzhodni steni se je ohranil kvalitetno izdelan pazduhasti portal gotskih oblik, ki je najbrž sekundarno vgrajen v starejši zid. Glede na velikost prostora in sicer mlajši portal je mogoče domnevati, da je prostor v srednjem veku rabil za grajsko kapelo, ki je v stolpasti zgradbi najbrž obsegala višino dveh etaž.²¹

Zaradi pomanjkanja srednjeveških pisnih virov in neizvedenih arheoloških raziskav ni mogoče ugotoviti, kdaj natančno je ambiciozna obodna zasnova nastala in kdo je bil pobudnik njene gradnje. Nastala je najbrž zaradi podobnih razlogov kot nekaj mlajši grad ob meji z Ogrsko v Ormožu.²² Prav gotovo ni nastala brez dovoljenja istrskega mejnega grofa Henrika IV. Andeškega oziroma, če je nastala šele po njegovi smrti leta 1228, brez soglasja Babenberžanov ali pozneje Spanheimov.²³ Pobudniki gradnje pa zelo verjetno niso bili Andeški, Babenberžani ali Spanheimi, ampak njihovi čedalje bolj vplivni in neodvisni ministeriali gospodje Črnomaljski, saj grad nikoli ni imel vloge središča oblasti v Beli krajini s sodiščem; celotna pokrajina je sodila pod upravo na gradu Mehovo, dokler niso Goriški grofje po letu 1277 prenesli središča uprave pokrajine v Metliko. Zato črnomaljski grad drugače kot metliški sprva tudi ni imel funkcije sedeža trškega gospoda; grad in trg sta dolgo doživljala ločeni usodi. Grad je sicer nadzoroval dostop do trške naselbine, a bil tudi s predgradjem od nje fizično ločen. V 13. stoletju je črnomaljski grad postal matična rezidenca rodovine Črnomaljskih. Morda se je že takrat, prav gotovo pa v 14. stoletju utrdila njihova dedna pravica do gradu in njegove posesti.²⁴ Črnomaljski so razvili najstarejše in največje zasebno zemljiško gospodarstvo na območju sedanje Bele krajine in so vse do 16. stoletja ostali

¹⁸ Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 18.

¹⁹ Ivan Stopar je nastanek črnomaljskega gradu tudi glede na značilno obodno zasnovo okvirno datiral v čas okoli leta 1200. Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 12.

²⁰ S tega vidika je črnomaljski grad primerljiv z zasnovo gradu v Ormožu. Obodna zasnova črnomaljskega gradu na kvadratni tlorisni ploskvi je v osnovnih potezah primerljiva z dolenskim gradovoma Hmeljnik in Čretež, ki sta nastala v 12. stoletju. Prim. Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 69; Sapač, *Razvoj*, str. 26–30. A zasnova črnomaljskega gradu je zastavljena bolj premišljeno in ambiciozno. V takšni obliki bi težko nastala pred 13. stoletjem, ko so v dolenskem prostoru nastale najbolj ambiciozne visokosrednjeveške grajske zasnove. V tistem obdobju so pomembnejši ministeriali gradili obodne gradove z velikimi obzidanimi dvorišči na zložnih, nižje ležečih in lažje dostopnih krajih. Prim. Sapač, *Razvoj*, str. 35. Glede na neposredni stik palacija in bergfrida je zasnova še najbolj primerljiva z zasnovama dolenskih gradov Raka in Mokronog iz 13. stoletja, takšen sočasen primer pa je bil denimo tudi grad Castrum Bene na Madžarskem.

²¹ Za drugačno mnenje o namembnosti te stavbe: Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 18–19. Lokacija grajske kapele v črnomaljskem gradu doslej še ni bila identificirana.

²² Ormoški grad je nastal kot novo središče na strateško pomembni lokaciji ob meji z Ogrsko okoli leta 1278; z dovoljenjem kralja Rudolfa ga je zgradil Friderik V. Ptujski na ozemlju, ki so ga gospodje Ptujski nekaj desetletij pred tem iztrgali Ogrom. Kos, *Vitez in grad*, str. 336; Sapač, *Grad Ormož*, str. 24–27.

²³ Henrik IV. Andeški († 1228) je po smrti Alberta Višnjegorskega leta 1209 dobil celotno njegovo posest na Dolenskem in v Beli krajini. Prim. Komac, *Od mejne grofije do dežele*, str. 52 sl., 81 sl.

²⁴ Prim. Mason, Črnornelj, str. 19; Kos, *Vitez in grad*, str. 115–116; Golec, Črnornelj od nastanka trške naselbine, str. 164.

najpomembnejši plemiški rod v tej pokrajini.²⁵ Kljub dejstvu, da njihov izvor še ni zadovoljivo pojasnjen, je utemeljena domneva, da so se že zgodaj v 13. stoletju trdno zasedli v Črnomlju in nato izkoristili menjavo gospodarjev za lastni vzpon. Morda je začetek gradnje ambiciozne obodne grajske zasnove povezan že s Henrikom *Sterloc*, ki je leta 1223 izpričan v spremstvu Henrika Andeškega.²⁶ Zelo verjetno je identičen – ali pa gre za njegovega potomca – s Henrikom Staloeke iz leta 1263, ki se je šest let kasneje izpričano imenoval po Črnomlju (*Henricus dictus Stanloce de Cernomel*).²⁷ Po Črnomlju se je leta 1263 prvi imenoval neki Friderik – *Fridericus de Zernoemel*, ki je bil ministerial Spanheimov.²⁸ Najbrž je povečani grad takrat že stal, vsekakor pa je moral v povečani obliki obstajati že pred letom 1277, ko je nemški kralj Rudolf I. Habsburški grofu Albertu II. Goriškemu podelil v zastavo celotno območje Bele krajine; Goriški so kmalu zatem ustanovili novo meščansko naselbino – Metliko, kar se morda ne bi bilo zgodilo, če bi mogli sami zgraditi veliki grad v Črnomlju. Tega je takrat očitno že popolnoma nadzorovala rodovina Črnomaljskih, ki se je do okoli leta 1300 povsem osamosvojila in postala ena najpomembnejših plemiških rodovin na območju Bele krajine, pozneje pa tudi na Kranjskem.²⁹

Obodno zasnovo gradu so pozneje vključili v sistem poznosrednjeveškega obzidja, s katerim so obdali celotno urbano naselbino na naravnem pomolu.³⁰ Ta je že pred letom 1277 tudi formalno dobila status meščanske naselbine – trga.³¹ Morda so obzidje začeli graditi že kmalu zatem, a verjetneje je v celoti nastalo šele v času okoli sredine 14. stoletja.³² Kazalo je na pomen naselbine, ki je status mesta sicer dobila šele v 16. stoletju.³³ Obzidje se je naslonilo na grad in ne obratno, analiza njegovega poteka pa kaže, da je nastalo tudi za tem, ko so

zgradili najbrž utrjeno komendo Nemškega viteškega reda.³⁴ Komenda je najbrž nastala okoli leta 1310, ko se v virih omenja gradnja nove hiše bratov Nemškega viteškega reda na območju Bele krajine, in ne že okoli leta 1268, ko so pripadniki Nemškega viteškega reda iz Ljubljane v Črnomlju v upravo prevzeli župnijsko cerkev sv. Petra.³⁵ Leta 1998 izvedene arheološke sondažne raziskave na trgu jugozahodno od grajske stavbe so razkrile ostanke obzidja s stolpom, ki jih je okvirno mogoče datirati v 14. stoletje. Obzidje je v skoraj ravni črti potekalo med sedanjim jugozahodnim vogalom gradu in severozahodnim vogalom Stoničeve hiše. Oglati obrambni stolp, od katerega so odkrili na obzidje naslonjeni stranski zid, je stal ob naslonitvi na zunanjo stran obzidja.³⁶ Analiza tlorisne zasnove kaže, da se obzidje na jugozahodni vogal obodne grajske zasnove ni navezalo neposredno, ampak preko takrat zgrajenega oglatega stolpa na približno kvadratni tlorisni ploskvi, ki sedaj tvori skrajni zahodni del južnega grajskega trakta.³⁷ Sledovi starejših oken na stenah stolpa kažejo, da so stolp pozneje preetažirali in da je bil prvotno nekoliko višji kot sedaj. Najbrž so hkrati ob severovzhodnem vogalu gradu, ob naslonitvi na spodnji del vzhodne fasade prvotne grajske stolpaste stavbe, zgradili tudi večji stolp z glavnim vhodom v obzidano naselbino. Med zaščitnimi arheološkimi izkopavanji so leta 1980 na tem mestu odkrili dva srednjeveška vzporedna zidova, ki sta prečkala glavno mestno ulico.³⁸ Med gradnjo obzidja so na severni strani gradu izkopali globok in širok suh jarek, ki je deloma najbrž obstajal že prej. Preko jarka so do stolpastih vrat trške naselbine speljali sprva najbrž lesen mostovž.³⁹ V bližini mostovža in stolpastih vrat je stala tudi stavba mitnice, v kateri so pobirali najpomembnejši prihodek naselbine.

²⁵ Kos, *Bela krajina*; Štüh, *Goriški grofje*, str. 107; Kos, *Vitez in grad*, str. 115; Weiss, *Rodbina Črnomaljskih*, str. 1–20.

²⁶ Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch*, II. Band, str. 32, št. 43; Kos, *Gradivo*, V, str. 192, št. 371.

²⁷ Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch*, II. Band, str. 250, 301, št. 318, 395; prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 115; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 125–126.

²⁸ Schumi, *Urkunden- und Regestenbuch*, II. Band, str. 250, št. 318; Spanheimi so imeli območje Bele krajine od srede 13. stoletja. Prim. Kos, *Bela krajina*, str. 20; Jarc, *Gospodje Črnomaljski*, str. 118; Kos, *Urbarji*, str. 66–67.

²⁹ Prim. Kos, *Urbarji*, str. 67.

³⁰ S tega vidika je črnomaljski grad v slovenskem prostoru še najbolj primerljiv z nekdanjim srednjeveškim gradom v Brežicah.

³¹ Kos, *Bela krajina*, str. 45, 53–55; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, str. 49; Golec, *Črnomelj od nastanka trške naselbine*, str. 162; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 127–128.

³² Prim. Pirkovič, *Črnomelj*, str. 99–102; Sapač, *Razvoj*, str. 82. V srednjeveških trških naselbinah na Dolenjskem je le v Mokronogu že v 13. stoletju dokazan obstoj obzidja.

³³ Prim. Golec, *Črnomelj od nastanka trške naselbine*.

³⁴ Lega poslopja komende kaže, da je nedvomno nastala pred gradnjo obzidja, saj se to nanjo navezuje in ne obratno. Kompleks komende je najbrž nastal na pravokotni obzidani ploskvi v izmeri okoli 15 × 25 m. Glavna stavba komende je najbrž stala v vzhodnem delu obzidane površine in obsega sedanjí osrednji del vzhodnega stavbnega trakta. Trško obzidje so z dveh strani prislonili na severni in južni dvorišni obodni zid komende, ta pa je zato iz vzhodne linije obzidja nekoliko izstopala.

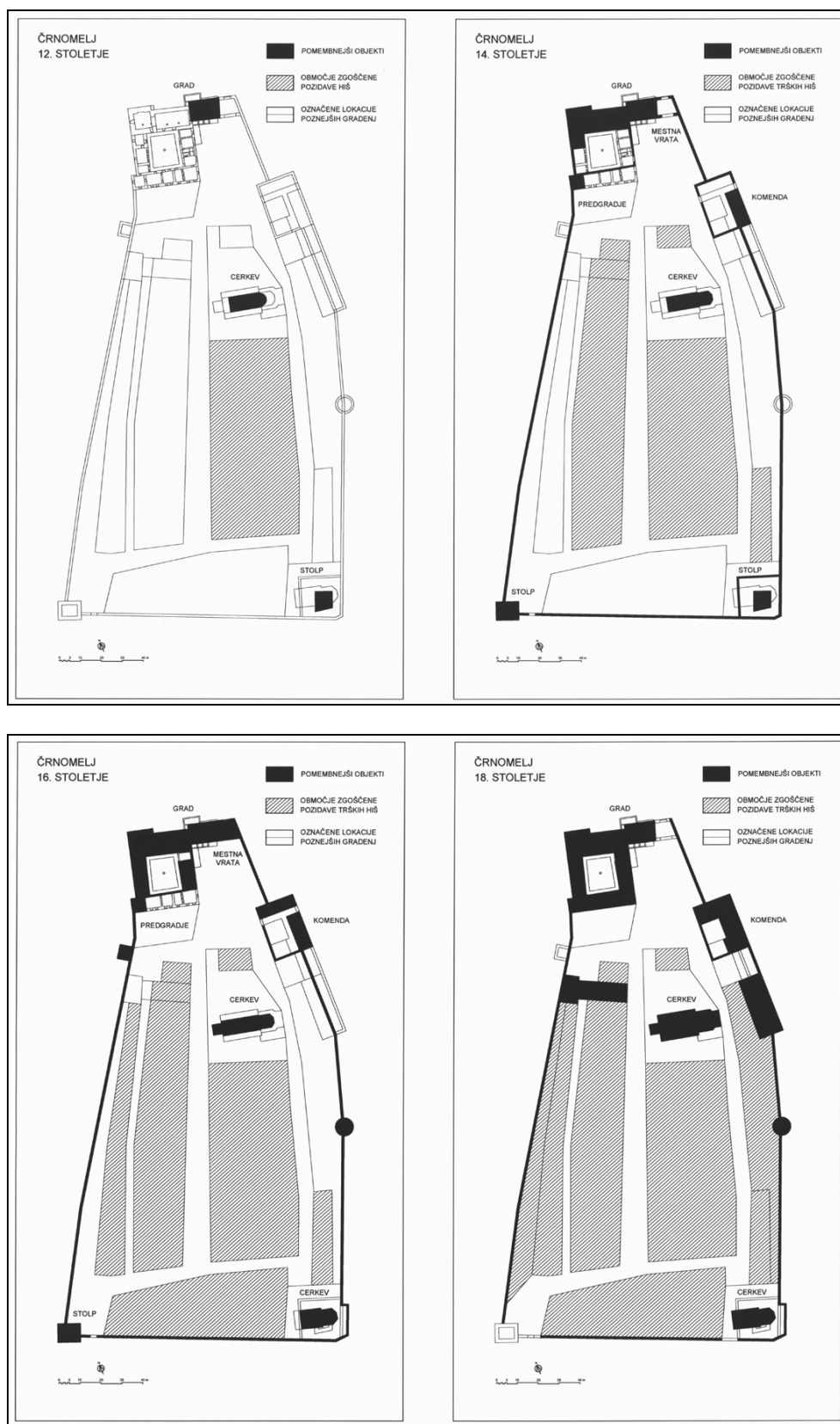
³⁵ Prim. Kos, *Bela krajina*, str. 53–57; Kos, *Urbarji*, str. 51–52; Kosi, »... quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit ...«, str. 84–87; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 125–126, 143–147. Črnomaljska komenda je bila najbrž prva v pokrajini in je imela vlogo utrjenega upravnega sedeža posesti Nemškega viteškega reda na območju Bele krajine.

³⁶ Mason, *Črnomelj*, str. 19; Mason, *Arheološka podoba Črnomlja*, str. 58–59.

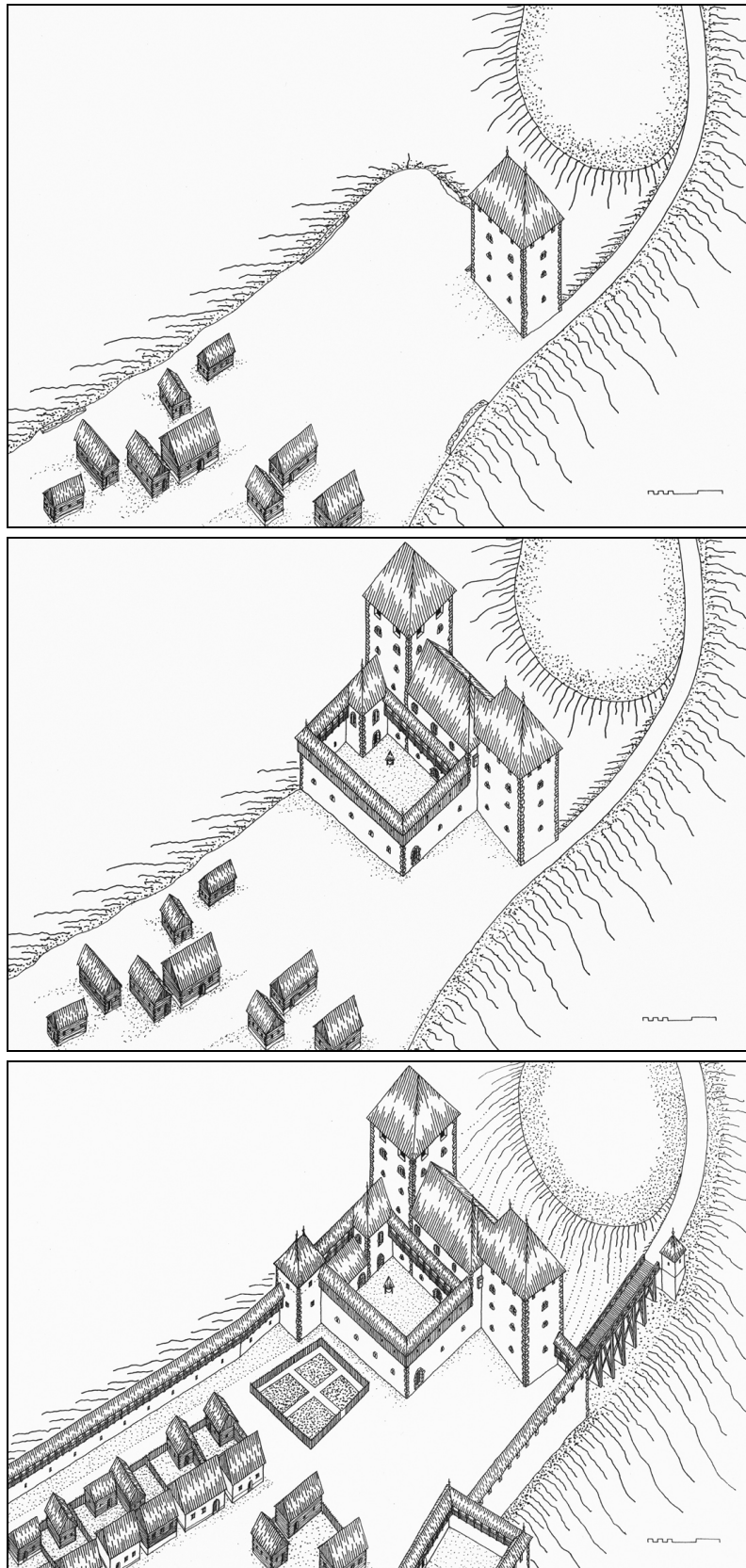
³⁷ V traktu skriti stolp so odkrili in na zunanjsčini prezentirali med prenovo gradu leta 1972.

³⁸ Oman, *Črnomelj*, str. 281.

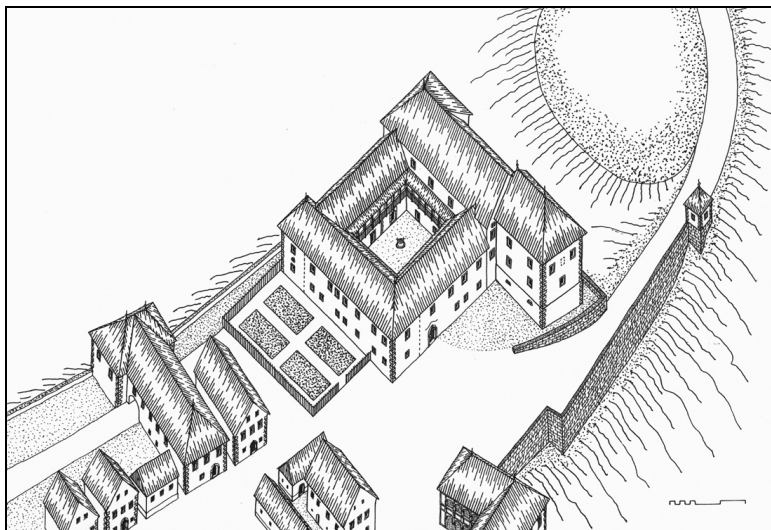
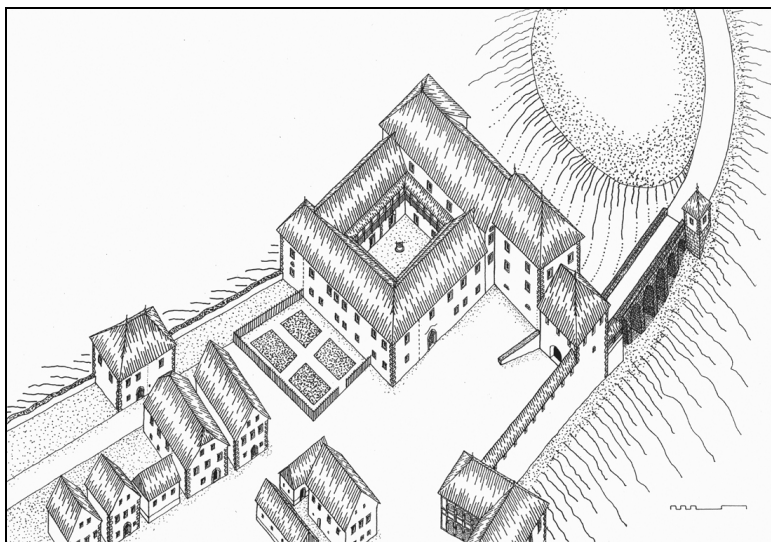
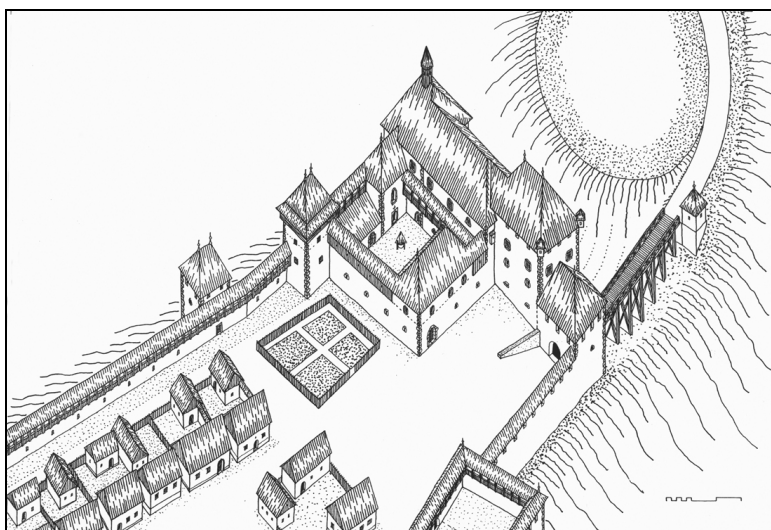
³⁹ Še sedaj se za ta konec mesta uporablja ime Suhi most.

Razvojne faze Črnomlja z gradom v 12., 14., 16. in 18. stoletju. Poskus rekonstrukcije (Igor Sapač, 2005).

*Grad Črnomelj v 12. in 13. stoletju ter okoli leta 1350.
Poskus rekonstrukcije. Aksonometrične študije (Igor Sapač, 2005).*

Grad Črnomelj na začetku 16. stoletja, v drugi polovici 17. stoletja in konec 18. stoletja. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrične študije (Igor Sapač, 2005).

Južni trakt črnomaljskega gradu z nekdanjim vogalnim stolpom (foto: Igor Sapač).

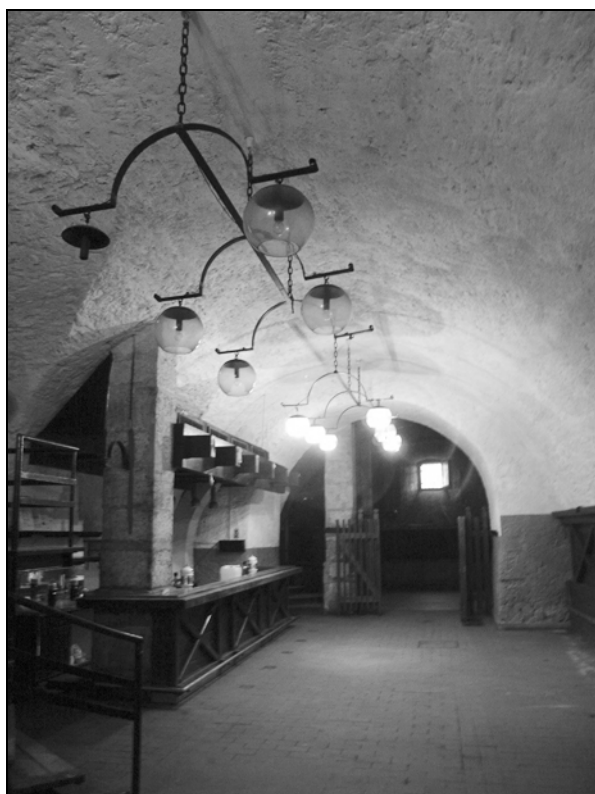
Poznejše prezidave temeljne zasnove gradu iz 13. stoletja niso bistveno spremenile. Deloma so se spreminjale posamezne stavbne mase, predvsem pa drobni stavbni členi. Med prenovo pritličnih prostorov gradu leta 1972 so odkrili in prezentirali več stavbnih členov, ki kažejo, da so grajsko stavbo v 15. stoletju in v prvi polovici 16. stoletja temeljito prezidali. To je bilo v času, ko je rodovina Črnomaljskih v habsburški službi doživela velik vzpon; brata Gašper in Jurij Črnomaljska sta bila okoli sredine 15. stoletja med najzvestejšimi sodelavci vojvode in kasnejšega cesarja Friderika III., med letoma 1461 in 1568 pa je imela rodovina v zastavi tudi trg Črnomelj s sodiščem in mitnico.⁴⁰ Razumljivo se je moral naraščajoči vpliv rodovine odraziti tudi na grajski stavbi, ki je imela vlogo družinske matične rezidence. Grad je takrat v glavnem dobil podobo, ki jo kaže Clobucciaricheva skica iz začetka 17. stoletja.⁴¹ Iz neznanega razloga so do višine palacija znižali osrednji grajski stolp – bergfrid. Vlogo višinske dominante gradu je takrat prevzela prvotna stolpasta stavba na severovzhodnem vogalu, ki so jo na strehi najbrž šele takrat opremili s slikovitimi strešnimi vogalnimi stolpiči. Ob naslonitvi na notranjo stran vzhodnega obodnega obzidja so morda

na starejši osnovi zgradili nadstropni vzhodni trakt, ki pa sprva še ni bil neposredno naslonjen na severni trakt oziroma palacij. V južnem delu novega trakta so v pritličju uredili glavno vhodno vežo, ki se je s še ohranjenim širokim polkrožno sklenjenim portalom poznogotskih oblik odpirala proti dvorišču. Hkrati so najbrž prezidali tudi starejšo stolpasto stavbo v severozahodnem vogalu dvorišča in jo v pritličju opremili s še ohranjenim pazduhastim portalom. Na lokacijo kapele v tej stavbi morda kaže tudi Clobucciaricheva upodobitev strešnega stolpiča vrh znižanega nekdanjega osrednjega grajskega stolpa.⁴² Hkrati so temeljito prezidali tudi palacij, ki je takrat dobil še sedaj ohranjene poznogotsko oblikovane okenske in vratne odprtine v pritličju na dvoriščni strani. Morda so že takrat zgradili tudi nadstropni zahodni dvoriščni trakt. Ob tem pa nič ne kaže, da bi grad v zadnji tretjini 15. stoletja ali v prvi polovici 16. stoletja dodatno utrjevali. To spoznanje je tem bolj presenetljivo, ker je Črnomelj z naraščajočo nevarnostjo turških vpadov izredno pridobil na obrambnem pomenu in je bil do izgradnje Karlovca leta 1579 ob Metliki najpomembnejša protiturska utrdba ob deželni meji.

⁴⁰ Jarc, *Gospodje Črnomaljski*, str. 120 sl.; Weiss, *Rodbina Črnomaljskih*, str. 9 sl.; Golec, *Črnomelj od nastanka trške naselbine*, str. 168, 171, 181; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 140.

⁴¹ Glej sliko v tem prispevku: Grad Črnomelj na skici Johanna Clobucciaricha.

⁴² Glej sliko v tem prispevku: Grad Črnomelj na skici Johanna Clobucciaricha.

Obokano pritličje nekdanjega palacija iz 13. stoletja (foto: Igor Sapač).

Poznogotsko okno na nekdanjem jugozahodnem obrambnem stolpu (foto: Igor Sapač).

Preobrazbe srednjeveške zasnove gradu Črnomelj v novem veku

V novem veku grad ni bil deležen gradbenih posegov, ki bi jih po kvaliteti in obsegu lahko primerjali s tistimi v srednjem veku. Potem ko je leta 1568 Krištof Črnomaljski grad vrnil Habsburžanom in se odselil v Gornjo Avstrijo, se je za grajsko stavbo začelo obdobje stagnacije, ki traja vse do danes. Do tega je prišlo deloma tudi zato, ker po letu 1568 mesto do grajskega gospostva ni imelo več nikakršnih gmotnih obveznosti.⁴³ Po 16. stoletju je imel grad vrsto lastnikov, od katerih pa se nihče ni posebej zapisal v zgodovino.⁴⁴ Grajska stavba je bila pod njimi deležna skoraj izključno utilitarnih prezidav, ki so postopoma precej okrnile srednjeveško podobo. Leta 1655 je bil med velikim požarom, v katerem je pogorelo mesto, poleg bližnje komende najbrž poškodovan tudi grad.⁴⁵ Tega so nato postopoma obnovili in mu dali podobo, ki jo kaže Valvasorjeva upodobitev iz okoli leta 1678.⁴⁶ Vendar pa prenovitvena dela do leta 1678 še niso bila povsem končana, na kar kaže letnica 1694 pod strešnim napuščem na vzhodni fasadi starega severovzhodnega stolpa.⁴⁷ Ta je že pred letom 1678 izgubil obrambno podstrešno poletažo, visoko strmo streho z vogalnimi stolpiči in obrambni konzolni pomol na severni strani, dobil pa je novo nižjo streho, ki ga je povezala s severnim traktom. Severni trakt so takrat temeljito prezidali, ga na novo prekrili in srednjeveške stavbne člene večinoma zamenjali z novimi. Kljub temu pa je trakt ohranil srednjeveško stavbno maso in najbrž tudi prvotne talne nivoje, ki so drugačni od nivojev v drugih traktih. Severni trakt so z nadstropnim veznim členom povezali z vzhodnim traktom, ki so ga takrat prav tako prezidali in mu v notranjščini dodali novo stopnišče. Najbrž so hkrati na starejši osnovi zgradili nadstropni zahodni trakt in vanj vključili srednjeveško stolpasto stavbo z domnevno grajsko kapelo. Ob naslonitvi na zunanjo stran južnega obodnega zidu pa so zgradili nov nadstropni južni trakt in vanj na zahodni strani vključili nižan in preetažiran jugozahodni grajski obrambni stolp. Ta je bil takrat z vidika obrambe že nepotreben, saj so vzdrževanje obzidja opustili in je bilo v Valva-

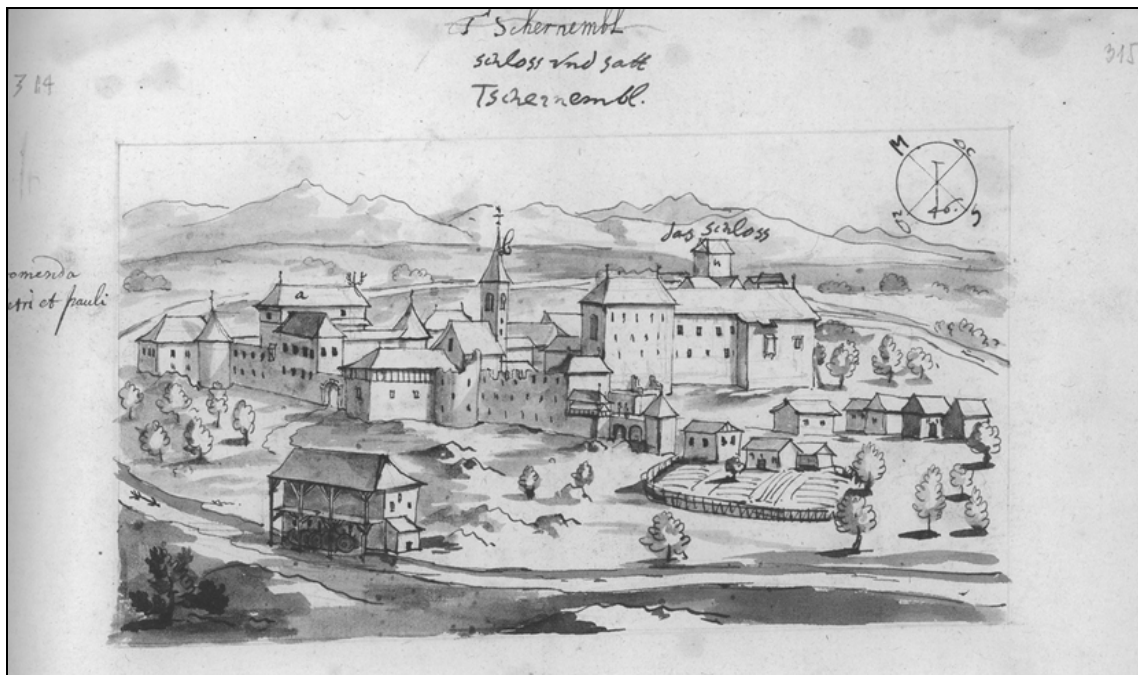
⁴³ Prim. Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 174.

⁴⁴ Smole, *Graščine*, str. 126.

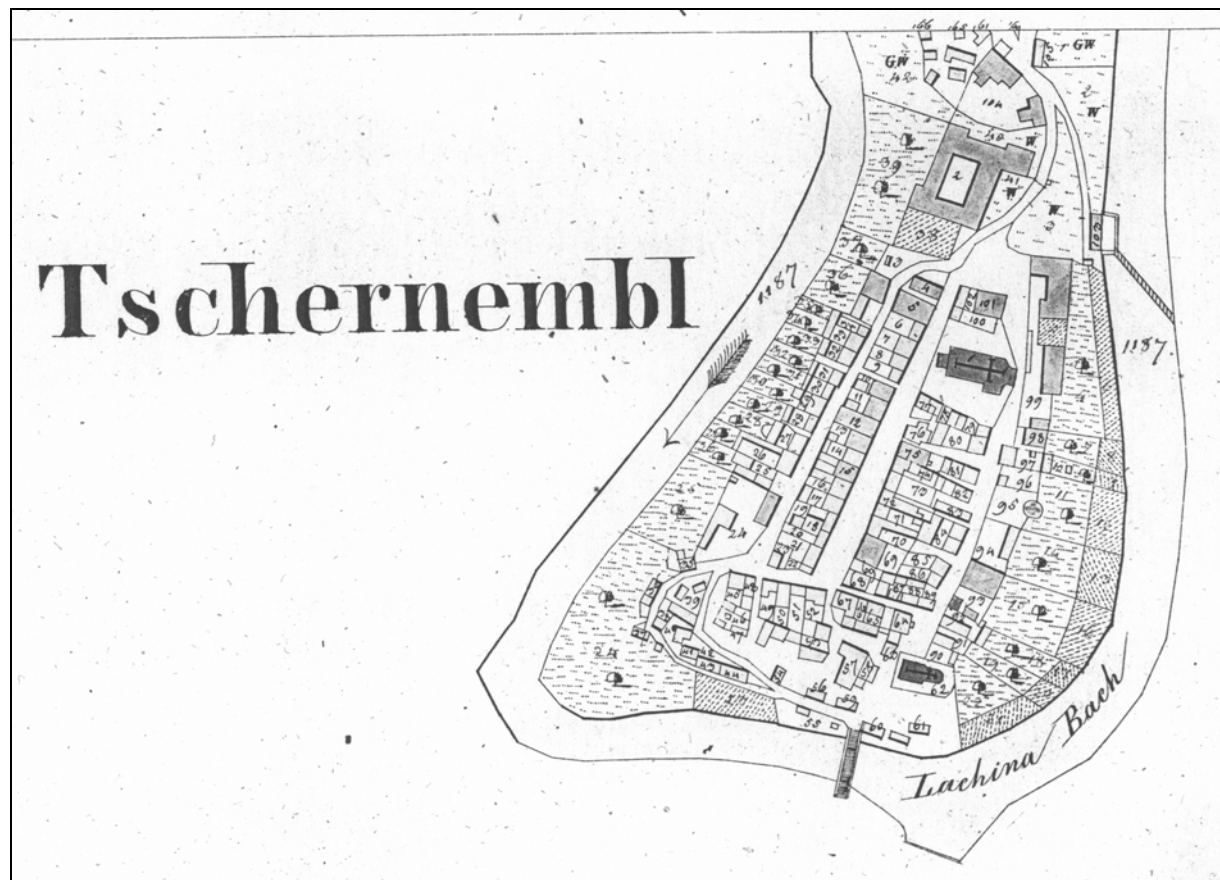
⁴⁵ Za požar glej: Bernik, *Črnomelj*, str. 28–29. Prim. Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 604–605. Komendo so po požaru temeljito obnovili okoli leta 1659, kot kažeta na njej vzdani plošči z letnicama.

⁴⁶ Valvasor, *Topografija Kranjske*, str. 315. Glej sliko v tem prispevku: Črnomelj z gradom v Valvasorjevi Škicni knjigi.

⁴⁷ V sedanji obliki je letnica rekonstrukcija iz okoli leta 1972. Njena originalna oblika žal ni dokumentirana.

Črnomelj z gradom v Valvasorjevi Skicni knjigi za Topografijo Kranjske (Valvasor, Topografija Kranjske 1678–1679, str. 177).

Črnomelj z gradom v mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 (ARS, AS 176).

Črnomelj z gradom, križniško komendo in župnijsko cerkvijo na razglednici iz okoli leta 1900.

sorjevem času že popolnoma opuščeno.⁴⁸ Z naštetimi posegi je srednjeveška grajska celota dobila podobo renesančnega dvorca. Prezidava sicer ni bila pretirano ambiciozna. Tako na dvorišču denimo niso pozidali za tisti čas značilnih arkadnih hodnikov, kakršne je okoli leta 1659 dobila bližnja križniška komenda. Grad je v tistem obdobju vsekakor izgubil velik del pomena, ki ga je imel še v 16. stoletju, nato pa je pomen le še izgubljal. Na takšno stanje so vplivale splošne okoliščine v mestu, kjer je čedalje bolj prevladovalo uboštvo; med letoma 1691 in 1692 je kraj prizadela kužna epidemija, ki ji je sledilo naglo slabšanje gospodarskih razmer. Spomladi leta 1740 je celotno mesto prizadel še katastrofalni požar.⁴⁹ Vse kaže, da so grad takrat brez bistvenih sprememb za osnovno stavbno zasnovno obnovili. Najbrž pa so v tistem obdobju odstranili stolpasta mestna vrata ob severovzhodnem grajskem stolpu in zadnje ostanke obzidja na jugozahodni strani gradu.⁵⁰ Naslednje večje prenovе je bil grad deležen okoli leta 1900, ko so v njem uredili hotel. Takrat so utilitarno preoblikovali fasade in celoto oropali marsikaterega kvalitetnega starejšega stavbnega člena. Polkrožni glavni portal so zamenjali z nekoliko potlačenim, na severno fasado severovzhodnega stolpa so prislonili manjši dvonadstropni prizidek, ob naslonitvi na južno grajsko fasado na območju sedanje tržne ploščadi pa so pozidali večji pritlični prizidek, ki so ga po drugi svetovni vojni spet odstranili.⁵¹ Leta 1952 so južni fasadi severovzhodnega stolpa prizidali odprto stopnišče, leta 1955, ko je grad postal sedež črnomaljske občine, pa

so obnovili celotno zunanjščino.⁵² Ko je v drugi polovici decembra 1959 pogorela streha nad severnim delom gradu, so zgradili novo nižjo streho in nadzidali osrednji del severne grajske fasade.⁵³ Leta 1972 so po načrtih arhitektov Marjana Ocvirka in Bojana Šlegla za potrebe gostinskega obrata preuredili vse pritlične prostore. Takrat so odkrili številne srednjeveške stavbne člene, na dvorišču pa odstranili mlajše prizidke in zgradili nadstropne zastekljene pokrite hodnike.⁵⁴ Leta 2005 je arhitekt Aleksander Saša Ostan s sodelavci izdelal načrt za celovito prenovu gradu, ki pa doslej še ni bil uresničen.

Srednjeveška stavbna zasnova gradu Metlika

Nekoliko drugačna je stavbna zgodovina mestnega gradu v Metliki, ki je mlajši od črnomaljskega gradu. Nastal je šele potem, ko je nemški kralj Rudolf I. Habsburški leta 1277 grofu Albertu I. Goriškemu podelil v zastavo celotno območje Bele krajine in jo je ta vključil v posebno deželno tvorbo, ki je bila ločena od Kranjske in ki je v posesti Goriških ostala do izumrtja istrske veje te rodovine leta 1374. Kmalu po letu 1277 so Goriški začeli načrtno razvijati novo upravno središče, imenovano Novi trg oziroma pozneje Metlika, ki se v virih prvič omenja kot trg leta 1300. V naselju so imeli že takrat sedež goriški vitezi, omenjeni v virih med letoma 1300 in 1341, ki so imeli tu službo gradiščanov in so se imenovali po novem naselju; v Metliki najbrž niso dolgo stalno bivali. Ker je postalo

⁴⁸ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 605.

⁴⁹ Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 189–190.

⁵⁰ Te sestavine so na Valvasorjevi upodobitvi še opazne, na franciscejskem katastru iz leta 1824 pa niso več označene.

⁵¹ Sapač, *Razvoj*, str. 171–172; prim. Flajšman, *Sledovi časa*, str. 32.

⁵² Bernik, *Črnomelj*, str. 28.

⁵³ Prim. Komelj, Črnomelj, str. 135–136; Brancelj Bednaršek, *Petdeset let*, str. 25.

⁵⁴ Bernik, *Črnomelj*, str. 28.

mesto središče dežele, je Goriški grof bolj zaupal zamenljivim uradnikom na čelu z glavarjem kot pa stalno naseljeni viteški družini.⁵⁵ Glavar je v Metliki prvič omenjen leta 1322.⁵⁶ Takrat je moral obstajati že tudi glavarjev sedež, ki gotovo ni bil v kakšni navadni hiši. Najbrž je že takrat obstajal prvi zametek sedanje grajske stavbe, ki je nastala kot središče obrambe, sedež gospostva in sedež goriškega deželnega glavarja.⁵⁷ Morda se na grad nanaša vir iz leta 1338, ki omenja utrdbe v Beli krajini: *die Medlich, und die vesten, die darinne gelegen sint. Neuenmarcht, Gretz, Schernoemel*.⁵⁸ Povezava te omembe z metliškim gradom sicer ni povsem nesporna, saj ni mogoče povsem izključiti možnosti, da se je beseda *Vesten* nanašala na utrjeno urbano naselbino. Leta 1354 se metliški grad prvič izrecno omenja kot *castellum*.⁵⁹ Analiza tlorisne zasnove sedanje grajske stavbe kaže, da je najprej nastalo obzidje urbane naselbine in šele nato nanj prislonjen prvi zametek gradu.⁶⁰ Torej je treba za opredelitev časa nastanka gradu najprej opredeliti čas nastanka obzidja. To se glede na razpoložljive vire prvič omenja šele leta 1367 kot *rinchmawer*.⁶¹ A moralo je začeti nastajati že bistveno prej, saj se je Metlika očitno od začetka načrtno razvijala v obliki mesta, s ciljem, da postane središče celotne goriške dežele – Grofije v Marki in Metliki, ki ni bila vključena v habsburško Kranjsko.⁶² Najbrž so že v zadnji četrtini 13. stoletja ambiciozno začrtali urbanistično zasnovo novega središča in hkrati določili tudi potek obzidja. Da je bila nova naselbina že od začetka zasnovana kot mesto (tega pa si ne gre predstavljati brez obzidja), kaže tudi v času grofa Henrika II. Goriškega († 1323) pridobljeni privilegij o enakih pravicah, kot jih je imelo mesto Kostanjevica.⁶³

Obzidje je moralo obstajati že vsaj leta 1334, ko se prvič omenja mestna cerkev svetega Nikolaja.⁶⁴ Cerkev je namreč pozidana na terasi, ki je nastala z izgradnjo obzidja. Glede na vse navedeno je mogoče sklepati, da je obzidje okoli naselbine začelo nastajati že v zadnji četrtini 13. stoletja, nanj naslonjeni prvi zametek sedanje grajske stavbe pa je najbrž stal že vsaj v prvi četrtini 14. stoletja.

Na podlagi analize tlorisne zasnove sedanje grajske stavbe, analize strukture zidov in z upoštevanjem Valvasorjeve upodobitve iz okoli leta 1678,⁶⁵ situacije v mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 in rezultatov zgodovinskih raziskav je mogoče opredeliti temeljne značilnosti stavbnega razvoja metliškega gradu. Grad so pozidali na najvišji točki novoustanovljene naselbine, nad izvirom potoka Obrh. Najbrž je bila ta strateško pomembna in izpostavljena lokacija za grajsko stavbo določena že ob ustanovitvi naselbine. Analiza tlorisne zasnove kaže, da se je grad ob skrajnem severnem vogalu obzidja razvil iz dveh približno sočasnih, a sprva nepovezanih enoceličnih stavb, ki sta najbrž rabili za sedež gospostva in sedež goriškega deželnega glavarja.⁶⁶ Obe stavbi sta pozidani na umetno izravnani obzidni terasi na približno pravokotnih talnih ploskvah v izmeri okoli 9 × 18 m in prislonjeni na obzidje. Prva stavba, ki je najbrž nastala najprej, sedaj tvori južno polovico vzhodnega trakta in ima zaradi prilagajanja poteku obzidja rahlo zalomljen tloris. Druga stavba, ki je nastala pred severnim vogalom obzidja, je sedaj vključena v enonadstropni vzhodni del severnega grajskega trakta in na arhaidiranem dvorišču izstopa z jugozahodnim vogalom. Zaradi številnih poznejših predelav se prvotni stavbni členi na obeh stavbah niso ohranili. Stavbi sta bili najbrž vseskozi enonadstropni, vzhodna pa je bila sprva morda tudi podkletena. Velikosti tlorisnih površin stavb sta primerljivi z velikostjo običajnih palacijev dolenjskih gradov iz 12. in 13. stoletja.

Po nastanku obeh stavb so izoblikovali prostor sedanjega notranjega grajskega dvorišča. To se je najbrž zgodilo kmalu, saj si je težko zamisliti sklop dveh samostojnih stanovanjsko-upravnih stavb brez zavarovanega dvorišča s pomožnimi poslopji. Analiza tlorisne zasnove kaže, da so dokaj prostorno dvorišče na južni in jugozahodni strani zaprli z zalomljenim zidom, ki je povezal severno in vzhodno stranico obzidja naselbine. Okoli 1,2 m debel zid sedaj tvori zunanji fasadni steni južnega in jugozahodnega trakta, ki sta v glavnem nastala v 18. stoletju ob naslonitvi na njegovo notranjo stran. Z

⁵⁵ Kos, *Bela krajina*, str. 46–47; Kos, *Urbarji*, str. 36–37, 45; Kos, *Vitez in grad*, str. 189; Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 162; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 128–129.

⁵⁶ Štih, *Dežela Grofija*, str. 124 sl.

⁵⁷ Grad je ostal sedež (nominalnih) glavarjev Slovenske marke in Metlike do šestdesetih let 16. stoletja, nato pa je bil skupaj z zemljiškim gospostvom podeljevan v zastavo. Kos, *Bela krajina*, str. 15–16; Kos, *Urbarji*, str. 44; Kos, *Vitez in grad*, str. 189. Zadnji glavar je bil omenjen leta 1563. Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 163, op. 10.

⁵⁸ Štih, *Goriški grofje*, str. 133; Kos, *Vitez in grad*, str. 189; prim. Kos, *Urbarji*, str. 45. Ime Metlika se je v 14. stoletju skoraj izključno nanašalo na Belo krajino, mesto Metlika pa se je imenovalo Novi trg (Neumarkt). Prim. Kos, *Gradivo*, str. 364–365; Štih, *Goriški grofje*, str. 132–134; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 147.

⁵⁹ Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 52.

⁶⁰ Prim. Tloris pritličja gradu, Denis Čehajič, november 1993, Arhiv Belokranjskega muzeja Metlika.

⁶¹ Kos, *Gradivo*, str. 365; Štih, *Goriški grofje*, str. 132; Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 69; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 129.

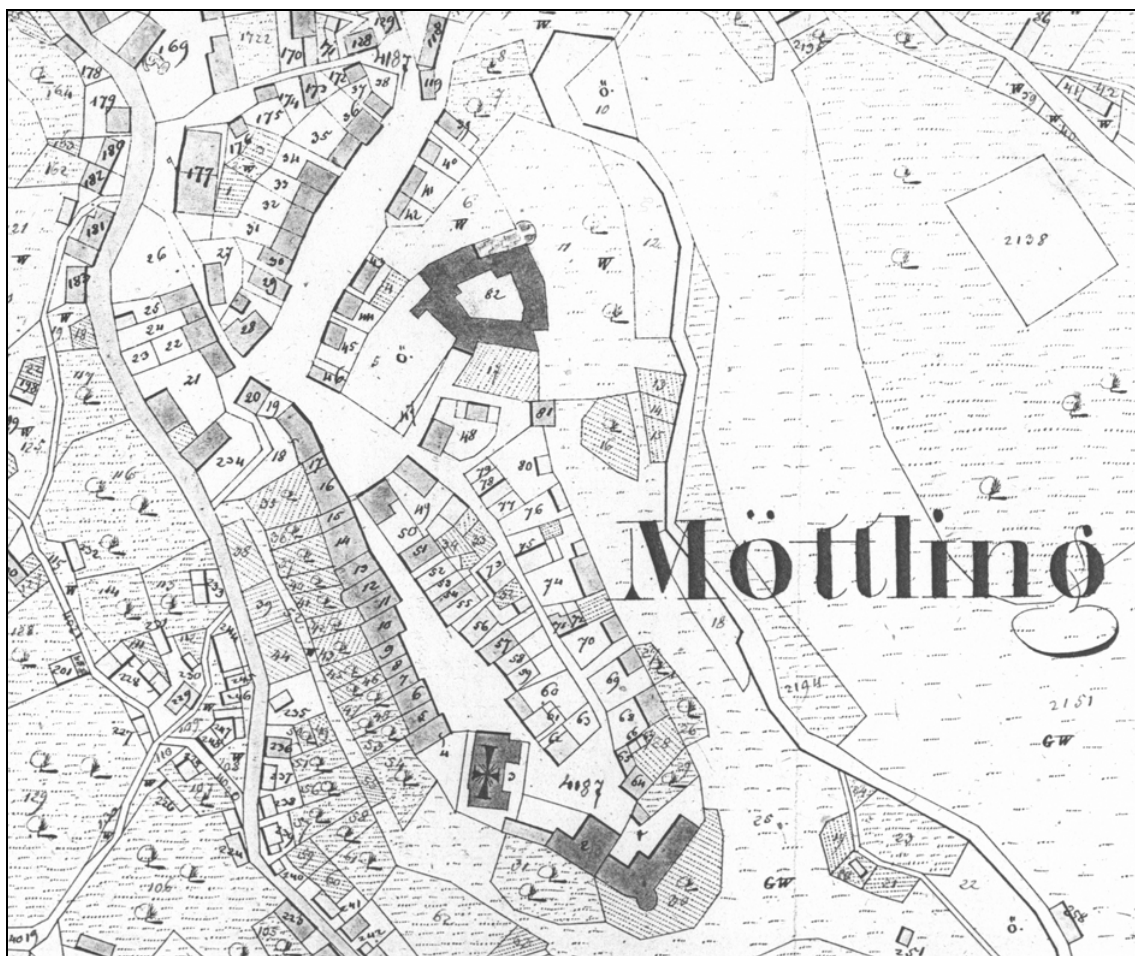
⁶² Prim. Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 131.

⁶³ Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva*, str. 26, št. 1. Privilegij je dejansko pomenil pridobitev mestnih pravic, ki so bile sicer uradno potrjene šele leta 1365.

⁶⁴ Kos, *Gradivo*, str. 365; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 129.

⁶⁵ Glej sliko v tem prispevku: Metlika z gradom v Valvasorjevi Skicni knjigi.

⁶⁶ Za drugačno mnenje: Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 60.

Metlika z gradom v mapi franciscejskega katastra iz leta 1824 (ARS, AS 176).

Metlika z gradom v Valvasorjevi Skicni knjigi za Topografijo Kranjske (Valvasor, Topografija Kranjske 1678–1679, str. 177).

Sedanji pogled na jedro Metlike z gradom (foto: Igor Sapač).

zapornim zidom so izoblikovali grajsko dvorišče na približno trikotni talni ploskvi. Na dvorišču je najbrž že takrat obstajala cisterna, ohranjena še sedaj, ki je zagotavljala redno oskrbo gradu z vodo. Pred zapornim zidom so izkopali obrambni jarek, ki je ustvaril še dodatno ločnico med gradom in naselbino. Jarek pred gradom je prvič omenjen v listini iz leta 1456 kot *graben vor der purgk*.⁶⁷ Sedaj je ohranjen le še vzhodni del jarka, ki so ga med letoma 1983 in 1984 deloma zasuli med gradnjo razstavnega paviljona Slovenskega gasilskega muzeja.⁶⁸

Tako utrjena grajska stavba je na najbolj izpostavljeni severni strani zaščitila naselbino, ki je nastala na naravnem pomolu ob sotočju dveh potokov. S tega vidika je srednjeveška zasnova metliškega gradu dobro primerljiva z zasnovo črnomaljskega gradu.⁶⁹ Tudi metliški grad je bil skupaj z naselbino na naravno slabo zavarovani severni strani močno zavarovan z okoli 1,8 m debelim obzidjem, pred katerim so izkopali širok in globok suhi mestni jarek. Metliški grad pa ni bil tako kot črnomaljski že od začetka zavarovan z oglatima stolpoma; dve dvonadstropni stolpasti stavbi, ki ju kaže Valvasor-

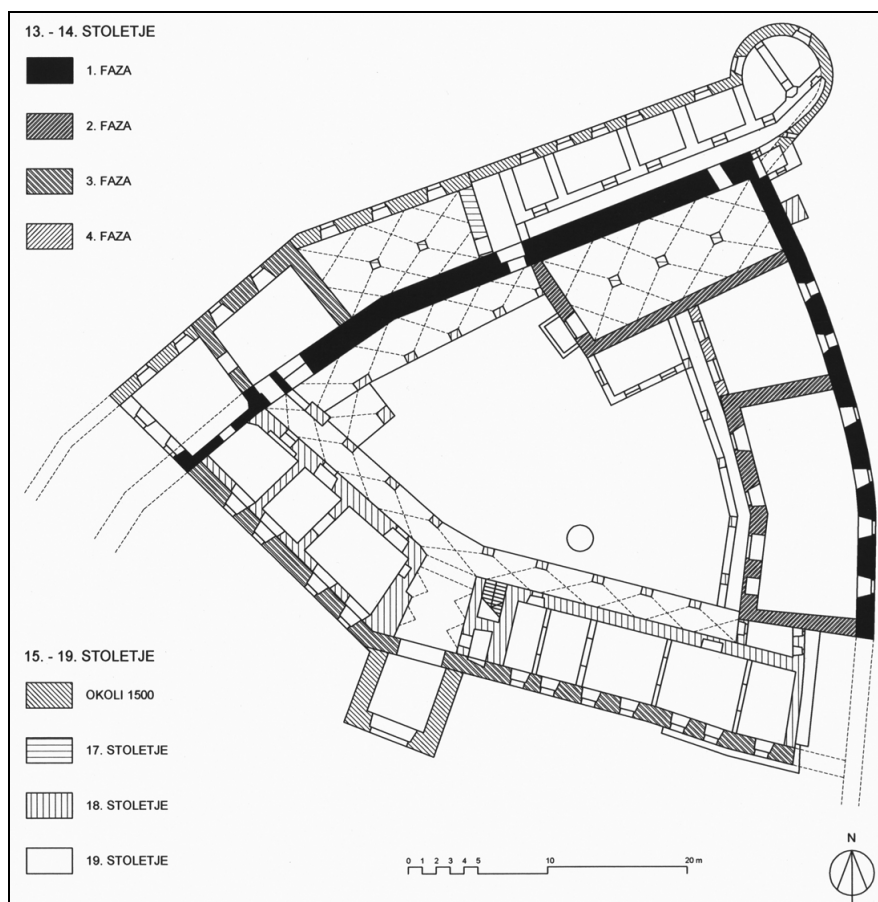
jeva upodobitev Metlike iz okoli leta 1678,⁷⁰ so pozidali šele po nastanku obzidja in gradu, ob naslonitvi na masivno severno obzidno stranico naselbine. Domnevno starejša zahodna stolpasta stavba, ki je stala na sedanji ploščadi desno od vhoda v grad, je bila naslonjena na notranjo stran obzidja in je propadla že pred nastankom franciscejskega katastra leta 1824. Vzhodna stavba je nastala ob naslonitvi na zunanjo stran obzidja naselbine, že za stikom z zapornim zidom notranjega grajskega dvorišča, kar kaže, da je nedvomno spadala v okvir gradu. Ta stolpasta stavba, pozidana na približno kvadratni tlorisni ploskvi z okoli 9 m dolgimi stranicami, je sedaj z izjemo nekdanjega drugega nadstropja še ohranjena in vključena v severozahodni grajski trakt; na zunanjsčini tega trakta sta še opazna njena severna vogala. Ob zahodnem vogalu severne stranice obzidja je glede na Valvasorjevo upodobitev stala še tretja stolpasta stavba, ki pa je bila nižja in je imela funkcijo glavnih mestnih vrat; do stolpastih vrat, podrtih v 18. stoletju, je čez suh jarek vodil sprva najbrž lesen mostovž. Prvi dve stolpasti stavbi sta imeli glede na Valvasorjevo upodobitev in glede na ostanke vzhodne stavbe značaj stanovanjsko-obrambnih stolpov; rabili sta za okrepitev mestnega obzidja na najbolj izpostavljeni strani, obenem pa tudi za plemiška prebivališča. Zahodni stolp, ki je stal zunaj obzidanega grajskega

⁶⁷ Kos, Iz metliškega mestnega arhiva, str. 32.

⁶⁸ Prim. Dular, *Vodnik po Slovenskem gasilskem muzeju*, str. 29; Brancelj Bednaršek, *Petdeset let*, str. 42. Paviljon v grajskem jarku so po načrtih arhitekta Dušana Končarja pozidali kljub nasprotovanju spomeniške službe.

⁶⁹ Po osnovni zasnovi je metliški grad dobro primerljiv tudi s srednjeveškimi zasnovi mestnih gradov v Slovenski Bistrici, Mariboru, Kranju in Kočevju.

⁷⁰ Valvasor, *Topografija Kranjske*, str. 177. Glej sliko v tem prispevku: Metlika z gradom v Valvasorjevi Skicni knjigi.

Tloris pritličja metliškega gradu z označenimi fazami stavbnega razvoja (Igor Sapač, 2006).

dvorišča, najbrž ni bil podrejen gradu in je imel značaj stolpastega dvora.⁷¹ V njem so najbrž prebivali goriški ministeriali, ki se v virih omenjajo v Metliki v 14. stoletju.⁷² Najbrž se na ta stolp nanaša omemba Katterjevega stolpa – *Katter turn* v listinah iz let 1456 in 1457; iz obeh listin je mogoče razbrati, da je Katterjev stolp stal ob obrambnem jarku pred gradom oziroma pri obzidju pred gradom, kar ustreza lokaciji sedaj izginulega stolpa ob severni stranici mestnega obzidja.⁷³ Manj verjetno

pa se na enega od obeh stolpov nanaša listina iz leta 1497, v kateri se omenjajo stolp, domec in kočja v mestu Metlika poleg kaplanije pri svetem Nikolaju, ki jih je Andrej Aprechar takrat daroval Bratovščini sv. Rešnjega Telesa pri omenjeni cerkvi.⁷⁴ V tistem obdobju je Metlika namreč ob dveh starejših stolpastih dvorih premogla vsaj še tri manjše okrogle obzidne stolpe, ki so nastali v sklopu protiturškega utrjevanja in prav mogoče se omemba nanaša na enega izmed njih.⁷⁵

⁷¹ Takšni primeri stolpastih dvorov iz 13. stoletja, fizično ločenih od mestnih gradov, a vključenih v sistem obzidij urbanih naselbin, so v slovenskem prostoru ohranjeni v Mokronogu (Strelov stolp), Slovenski Bistrici (Graslov stolp) in Slovenj Gradcu (v okviru dvorca Rotenturn).

⁷² Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 189. S tem stolpom ni mogoče povezati omembe dvora v Metliki iz leta 1306, ki naj bi bil po domnevah nekaterih raziskovalcev celo prednik sedanjega gradu; novejšje raziskave so pokazale, da se ta omemba v resnici ne nanaša na dvor, ampak na domec (parcelo s stavbo v strukturi meščanske naselbine). Prim. Franz Komatar, *Das Schloßarchiv*, št. 18; Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi*, str. 102; Štih, *Goriški grofje*, str. 134; Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 52 (napačna interpretacija originalnega vira); Preinfalk-Bizjak, *Turjaška knjiga listin I*, št. 21 (korektna interpretacija vira).

⁷³ Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva*, str. 32, 35; Kos, *Gradiivo*, str. 365. Ivan Stopar (Stopar, *Grajske stavbe* 16, str.

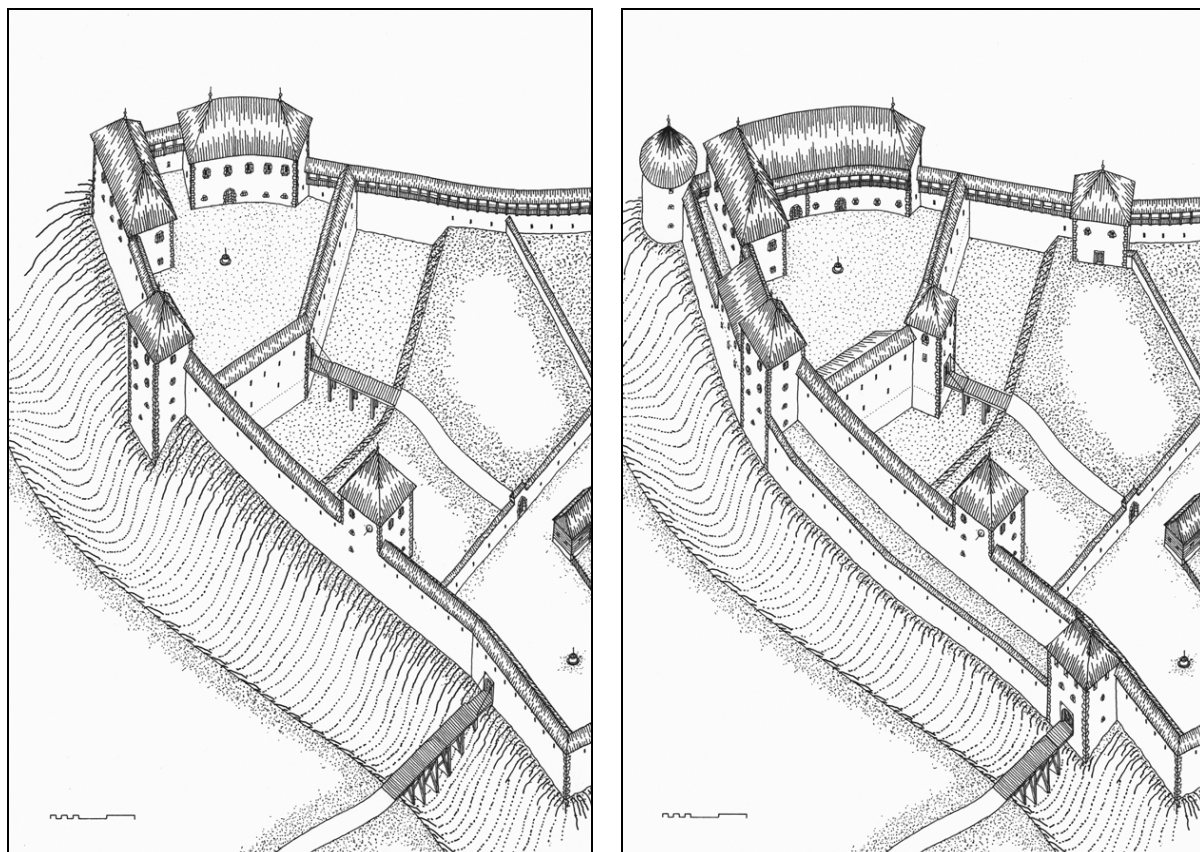
70) je skušal omembo Katterjevega stolpa povezati z oglatim stolpom mestnega obzidja jugovzhodno od gradu (Ulica na Obrh št. 3). Pri tem se s problematiko obeh stolpov ob nekdanji severni obzidni stranici ni ukvarjal. Menim, da takšna povezava ni upravičena, saj stolp na kvadratnem tlorisu s svojo zasnovo in načinom vključitve v obzidje kaže, da ni nastal pred sredino 16. stoletja. Kamnita zidava ima izrazito novoveški značaj, strelne line z lesenimi prekladami na vzhodni fasadi v kletni etaži stolpa pa v sedanji obliki prav gotovo niso nastale pred sredino 16. stoletja. Celotni stolp je še najbolj primerljiv z nekdanjimi oglatimi stolpi utrdbenega grajskega kompleksa Pobrežje ob Kolpi iz tretje četrtine 16. stoletja. Prim. Sapač, *Grad Pobrežje*, str. 144–146.

⁷⁴ Kos, *Iz metliškega mestnega arhiva*, str. 45; Kos, *Gradiivo*, str. 365. Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 16, str. 70–71.

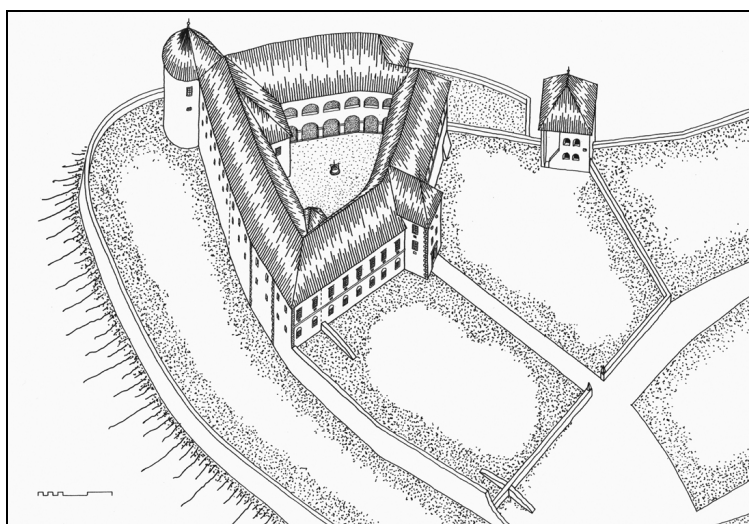
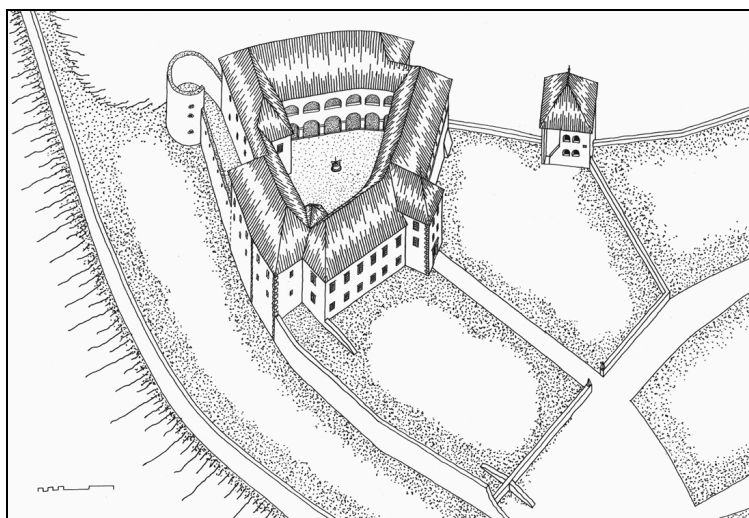
⁷⁵ Eden od okroglih stolpov je stal ob gradu, eden sredi zahodne obzidne stranice, eden pa na južnem vogalu pri križniški komendi.

Razvojne faze Metlike z gradom v 14., 16. in 18. stoletju. Poskus rekonstrukcije (Igor Sapač, 2005).

Grad Metlika v 14. in 16. stoletju. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrične študije (Igor Sapač, 2005).

Grad Metlika v 18. in 19. stoletju. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrične študije (Igor Sapač, 2005).

V obdobju grofa Alberta III. Goriškega († 1374) je Metlika kot sedež dežele doživela največji razcvet.⁷⁶ Najbrž se je v tistem obdobju širil tudi grajski kompleks. Glede na analizo tlorisne zasnove lahko sklepamo, da so v tistem obdobju s krajšim vmesnim členom povezali obe stanovanjski poslopji na grajskem dvorišču, morda pa so celo šele takrat povsem na novo zgradili severno stavbo. Tako se je izoblikoval stavbni niz na tlorisu v obliki črke L, ki se je na severni in vzhodni strani prislanjal ob obzidje naselbine. Da se je takšna zasnova osrednjega grajskega poslopja najbrž izoblikovala že v 14. stoletju, kaže tudi listina iz leta 1409, ki priča, da je bil grad takrat že bogata rezidenca. Listina poroča, da naj bi Hans iz Kozjega, ki je za zastavno gospodarico Metlike in Bele krajine (od leta 1393) ter krško kneginjo Katarino Carrara oskrboval metliški grad, po njeni smrti okoli leta 1405 vlomil vanj in

na sedmih konjih odpeljal dragocenosti, vredne 10.000 zlatnikov, med ostalim tudi zlato in drage kamne, delo nekega zlatarja z Reke.⁷⁷

O gradbenih posegih na grajskem kompleksu v prvi polovici 15. stoletja moremo zgolj ugibati. Najbrž takrat ni bilo bistvenih sprememb, saj se je razvoj celotne naselbine po smrti Alberta III. Goriškega leta 1374, ko je Bela krajina s celotno posestjo istrske veje Goriških pripadla Habsburžanom in nato prešla v posest grofov Celjskih, upočasnili. Za nove lastnike je imela Metlika bistveno manjši pomen kot za grofe Goriške.⁷⁸ Pomembno prelomnico v stavbni zgodovini gradu pa so pomenili turški vpadi. Turške čete so po Metliki in Črnomlju prvič ropale že v letih 1408, 1411 in 1415 in že takrat se je v obeh mestih začela organizirati protiturška obramba. A najbrž metliški grad takrat še ni bil dele-

⁷⁶ Štih, *Dežela Grofija*, str. 125, 135.

⁷⁷ Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 135.

⁷⁸ Prim. Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 132.

žen obsežnejših utrjevalnih posegov, saj po prvih turških pustošenjih do druge polovice 15. stoletja ni bilo več izpričanih turških vpadov.⁷⁹ V letih od 1469 do 1483 in tudi pozneje pa je bila Metlika izpostavljena najbolj silovitim plenjenjem, ko so turške čete vsakoletno vpadale preko Bele krajine na Kranjsko in v sosednje dežele. Mesto je najbolj trpelo v letih 1469, 1471, 1474, 1477, 1482, 1491, saj je ležalo ob prehodu čez Kolpo na glavni vpadni poti na Kranjsko. Grad in naselbina sta bila takrat vsaj zasilno že utrjena, saj ni podatkov, da bi napadom podlegla. Leta 1469 so Turki teden dni taborili pred mestom in upustošili celotno okolico, zavzeti pa ga niso mogli.⁸⁰ Pomena protiturškega utrjevanja gradu se je očitno dobro zavedal že cesar Friderik III. Habsburški; ko je po izumrtju knezov Celjskih junija 1457 podelil v zastavo glavarstvo Grofije in grad v Metliki Andreju Hohenwarterju, je od njega zahteval, da grad obnovi. Da so utrjevalna dela na gradu in v naselbini že kmalu stekla, priča tudi podatek, da je cesar leta 1464 za dobo štirih let oprostil meščane Metlike plačila polovice običajnih davščin, ki naj bi jo namenili za obnovo obzidja. Leta 1478 je v Metliki omenjena gradnja, ki jo je financiral vladar, leta 1502 pa je izpričan apel prebivalcev mesta na kranjskega vicedoma za denarno pomoč, ki jim jo je bil obljubil cesar.⁸¹ Na utrjevalna dela in živahno gradbeno dejavnost v mestu kaže tudi podatek, da so v okvir obzidane naselbine okoli leta 1467 prenesli sedež župnije in komendo Nemskega viteškega reda iz bližnjih neutrjenih Rosalnic.⁸² Dolgoletna skrb za utrjevanje mesta ni bila odvečna, saj je bila Metlika skupaj s Črnomljem do izgradnje Karlovca leta 1579 ena najbolj izpostavljenih točk na meji cesarstva, ki je turške čete niso mogle obiti.⁸³

V času protiturškega utrjevanja so pred najbolj izpostavljeno severno stranico mestnega obzidja z gradom zgradili nov obzidni pas, ki so ga postavili okoli 6 m pred staro obzidje. Novo obzidje je bilo nižje in prilagojeno uporabi ognjenega strelnega orožja. V medzidje med starim in novim obzidjem so vključili stari dvonadstropni stolp, ki so ga v 14. stoletju zgradili ob naslonitvi na severno obzidje mesta. Morda so hkrati z medzidjem zgradili tudi stolpasta mestna vrata, ki jih kaže Valvasorjeva upodobitev. Severni vogal novega obzidja so okrepili z okroglim stolpom, ki je na severnem vogalu gradu v predelani obliki ohranjen še sedaj. S podobnima

stolpoma so utrdili še skrajni južni vogal obzidja v bližini križniške komende in osrednji del zahodne stranice mestnega obzidja. Okrogli stolp je morda nastal tudi na lokaciji poznejšega ogletega stolpa jugovzhodno od gradu. Morda je takrat nastalo še več tovrstnih stolpov, na kar kaže sicer močno shematična upodobitev mesta iz začetka 17. stoletja, ki jo je izdelal Johannes Clobucciarich.⁸⁴ Oblika okroglih stolpov z razmeroma tankimi zidovi kaže, da so nastali še v zadnji tretjini 15. stol in ne šele v 16. stoletju, ko so se tudi na Kranjskem uveljavile naprednejše usmeritve utrdbene renesančne arhitekture. Pod vplivom teh usmeritev so sredi ali v drugi polovici 16. stoletja zgradili oglati stolp jugovzhodno od gradu, ki ima v kletni etaži ohranjene značilne renesančne strelne line. Najbrž sočasno s tem stolpom so grajski stavbi prizidali oglati vhodni stolpič, ki ima sedaj v glavnem baročno podobo. Na čas nastanka stolpiča kaže tik ob njem v nadstropju južne grajske fasade vzdano okence oziroma večja lina s kamnitim okvirom, ki ima poznogotsko posnete okvire. Očitno so hkrati prezidali grajski zaporni zid in pred starim vhodnim portalom zgradili nov vhodni stolpič. Podobno zasnovan vhodni stolpič so okoli leta 1557 zgradili tudi na bližnjem gradu Pobrežje, v sklopu gradnje obzidja, ki je ločilo grajsko dvorišče od obzidane naselbine.⁸⁵ Metliški grad so najbrž še dodatno zavarovali s preureditvijo starega obrambnega jarka in z obzidavo predgradja na jugozahodni strani gradu. O prezidavah v grajskem jedru v obdobju protiturškega utrjevanja je zaradi poznejših prezidav težko sklepati. Glede na to, da je bila Metlika do izgradnje Karlovca ena glavnih vojnih baz za obrambo pred Turki, je utemeljena domneva, da so za nastanitev vojaštva že takrat zgradili zametka sedanjih jugozahodnega in južnega trakta, ki so ju naslonili na notranjo stran starega grajskega dvorišnega obzidja. Utrjevalna dela na gradu in v naselbini so trajala več desetletij. V zadnji gradbeni etapi so uredili razsežno izravnano ploščad v obliki bastije severno od zunanega obzidja. Obodno zidovje te ploščadi so v 19. stoletju deloma vključili v nov eskarpni zid, s katerim so na severni in vzhodni strani obdali teraso z grajsko stavbo.

Preobrazbe srednjeveške zasnove gradu Metlika v novem veku

Protiturško utrjevanje gradu in mesta je zamrlo po izgradnji Karlovca. Hkrati je mesto začelo izgubljati pomen. Zato so že v 17. stoletju obrambne naprave naglo propadale skupaj z gradom. V Valvasorjevem času je bilo v razpadajočem gradu komaj

⁷⁹ Jug, Turški napadi do prve tretjine 16. stoletja, str. 1–61.

⁸⁰ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 389; Jug, Turški napadi do prve tretjine 16. stoletja, str. 10, 13, 18, 22, 28, 31; Brancelj Bednaršek, *1408*, str. 13 sl.

⁸¹ Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 140–141; prim. Kos, *Urbarji*, str. 45–46.

⁸² Golec, Črnomelj od nastanka trške naselbine, str. 163; Kosi, »Onstran gore, tostran Ogrske«, str. 148.

⁸³ Prim. Dular, *Metlika skozi stoletja*, str. 12.

⁸⁴ Popelka, *Die Landesaufnahme*, Tafel XXIX, slika 121.

⁸⁵ Sapač, Grad Pobrežje, str. 144–146.

Sedanji pogled na nekdanje predgradje metliškega gradu z ostanki mestnega obzidja (foto: Igor Sapač).

še mogoče prebivati.⁸⁶ Na takrat nastali upodobitvi Metlike je severni okrogli stolp upodobljen že v razvaljeni obliki brez strehe, ob vzhodnem oglatem stolpu iz 14. stoletja pa je v medzidju zraslo pomožno triosno poslopje, ki je sedaj prav tako kot stolp vključeno v severni grajski trakt.⁸⁷ Takrat je bil grad v lasti rodovine Wazen, ki ga je imela med letoma 1621 in 1680.⁸⁸ O lastnikih gradu konec 17. stoletja viri molčijo, a morda se je že v tistem obdobju začela baročna prenova gradu, ki je bila pozneje povezana tudi s prenovo mesta po velikem požaru leta 1705. Požar je upepelil celotno mesto in menda prizadel tudi grad, vendar pa iz razpoložljivih virov ni mogoče razbrati, v kakšnem obsegu je bilo grajsko poslopje poškodovano.⁸⁹ Prav gotovo takrat niso podrli srednjeveških grajskih sestavin v večjem obsegu, ampak so jih zgolj obnovili in dopolnili. Večjih rušenj in sprememb je bila takrat deležna okolica gradu. Po požaru leta 1705 so si metliški meščani sicer prizadevali za obnovo obzidja in stolpov, a nič ne kaže, da so bili pri tem uspešni.⁹⁰ Že v 17. stoletju naglo propadajoče mestne obrambne naprave pač nikomur niso bile več koristne. Zato so najbrž že kmalu po požaru zasuli severni mestni obrambni jarek, podrli stolpasta mestna vrata in obrambno zidovje v grajskem predgradju. Podrli so tudi večji del mestnega obzidja iz 14. stoletja zahodno od gradu in zahodni stolpasti dvor ter zasuli večji del jarka, ki je ločeval grad in

naselbino. Tako se je grajska stavba znašla v bistveno spremenjenem okolju, kjer so le še skromni ostanki kazali na pomen nekdanje mogočne utrjene celote. Z dobro premišljenimi posegi so srednjeveški grajski kompleks brez obsežnejših rušenj preobrazili v sodoben baročni dvorec. Ob naslonitvi na notranjo stran dvoriščnega zapornega zidu so morda na starejši osnovi pozidali enonadstropna jugozahodni in južni trakt.⁹¹ Hkrati so prezidali in morda za eno nadstropje nadzidali vhodni stolpič, ki tvori povezovalo med traktoma. Oba trakta in stolpič so enotno fasadirali in opremili z velikimi okni s preprostimi pravokotnimi okvirji. Stolp so okrasili z arhitekturno poslikavo, ki z motivom polkrožno zaključenih tabel pod okni kaže, da ni mogla nastati veliko po letu 1705. Hkrati so v baročni maniri prenovili tudi stari srednjeveški stavbni sklop na severovzhodni in vzhodni strani dvorišča. Vse sestavine so med seboj na dvoriščni strani povezali z nadstropnimi slopastimi arkadnimi hodniki, ki z rustikalnimi oblikami kažejo, da so nastali v skromnih razmerah. Fasadne stene arkadnih hodnikov so okrasili z naslikanimi pilastrami in obrobami.⁹² Tako so omilili rustikalen značaj zidanih arkadnih slopov. Stare in nove sestavine so dobile enotno novo opečno streho. Pri tem so za eno nadstropje znižali stari oglati stolp na severni strani gradu, prizidek iz 17. stoletja ob njem pa najbrž nekoliko nadzidali in ga na novo zastrešili.

⁸⁶ Valvasor, *Die Ebre*, XI, str. 385.

⁸⁷ Valvasor, *Topografija Kranjske*, str. 177. Glej sliko v tem pri-spevku: Metlika z gradom v Valvasorjevi Skicni knjigi.

⁸⁸ Smole, *Graščine*, str. 292.

⁸⁹ Kos, *Metliški grad*, str. 148.

⁹⁰ Prim. Kos, *Metliški grad*, str. 149.

⁹¹ Glede na inventarni zapis iz leta 1723 je takrat že obstajal dvonadstropni vhodni stolp (Kos, *Metliški grad*, str. 150). Torej sta morala takrat obstajati tudi že oba trakta ob stolpu.

⁹² Na ostanke arhitekturnih poslikav fasadnih sten arkadnih hodnikov so naleteli med prenovo okoli leta 1987. Takrat izdelani predlog za rekonstrukcijo poslikav pozneje ni bil uresničen.

Iz neznanega razloga novega južnega trakta in starega vzhodnega trakta niso neposredno povezali; na jugovzhodnem vogalu je ob porušenem stiku med nekdanjim grajskim dvoriščnim zapornim zidom in vzhodno stranico mestnega obzidja zato do danes ostal neroden spoj dveh raznorodnih traktov. Do 19. stoletja je podobno neroden spoj traktov ostal tudi na severozahodnem vogalu, med znižanim oglatim stolpom in jugozahodnim traktom. Baročno prenavo gradu so izvajali postopoma, na kar kažejo tudi dvoriščni arkadni hodniki; najprej so nastali hodniki ob južnem in jugozahodnem traktu, nazadnje pa hodniki ob vzhodnem traktu. Na severnem vogalu dvorišča ni bilo arkad, ker je tam ostala v dvoriščno površino zajedena stara nadstropna srednjeveška stavba. Najbrž zaradi pomanjkanja denarja pa baročne prenovne nikoli niso uspeli povsem dokončati.⁹³ Poleg obeh omenjenih nerodnih stikov med trakti je na to kazal zlasti severni del gradu, kjer je ostal nepozidan in razvaljen skrajni severni del protiturškega medzidja s severnim okroglim stolpom vred. Ta del stavbne celote je še na franciscejskem katastru iz leta 1824 označen kot razvaljen. Kljub nedokončanemu konceptu pa so s prenavo uspeli heterogeni srednjeveški utrjeni grajski celoti z razmeroma preprostimi posegi nadeti videz sodobne neutrjene rezidence. Ta vtis je še povečalo na novo urejeno območje nekdanjega pregradja pred vhomom v grad. Tu so uredili manjši ograjen vrt, ki ga je na zahodni strani zamejevalo nekdanje zunanje mestno obzidje. To je bilo sicer v 18. stoletju podobno kot v bližnjem Črnomlju že v celotnem mestu v glavnem opuščeno in tako ne preseče zapis v spremnem besedilu avstrijskega vojaškega zemljevida iz let 1763 do 1787, da so na obzidje povečini že naslonjene hiše in da so na mnogih mestih v obzidju prehodi.⁹⁴ Franciscejski kataster kaže, da so najbrž že v 18. stoletju z nekaj manjšimi stavbami pozidali vzhodni del nekdanjega grajskega predgradja, pozidali pa so tudi nekdanji jarek pred severozahodno obzidno stranico.

Zadnje pomembno fazo stavbnega razvoja je metliški grad doživel v prvi polovici 19. stoletja. Stavbo je leta 1790 menda znova prizadel požar, ki je upepelil celotno mesto,⁹⁵ vendar pa takrat še niso izvedli obsežnejših obnovitvenih posegov. Leta 1792 ga je kupil ljubljanski meščan Jožef Savinšek.⁹⁶ Morda je že on začel grajsko stavbo predelovati, a večino gradbenih del je najbrž dal opraviti po letu 1824 njegov sin Andrej († 1858), saj so šele po nastanku franciscejskega katastra leta 1824 pozidali severno medzidje s severnim stolpom, zahodni vogal

gradu in eskarpni zid na vzhodni strani ter na novo oblikovali fasado jugozahodnega trakta. Takrat so preoblikovali tudi vhodni stolpič in baročno arhitekturno poslikavo nadomestili s klasicistično dekoracijo. Baročni portal stolpa so nadomestili z novim klasicističnim, izdelanim iz zelenega tufa, pripeljane ga iz kamnoloma Peračica na Gorenjskem. V novi del severnega trakta so vključili ostanek medzidja s severnim okroglim stolpom iz 15. stoletja, ki so ga nadzidali do višine drugih traktov. Pred jugozahodnim traktom so do kraja zasuli obrambni jarek in na tem območju uredili vrt, ki je bil na vzhodni strani zaprt s slopno ograjo klasicističnega oblika.⁹⁷ Nekdanji zidani mostovž čez jarek do vhodnega stolpa so v veliki meri zasuli, pred njim pa postavili dva visoka slopa s klasicističnima vazama na vrhu.⁹⁸ S klasicistično vazo so okrasili tudi vrh strehe vhodnega stolpiča.⁹⁹ S temi posegi so dokončali koncept prenavo gradu iz 18. stoletja in stavbi nadeli varljivo enotno podobo, ki šele ob nadrobnejšem ogledu kaže, da je nastala kot plod dolgotrajnega in zapletenega stavbnega razvoja od 13. do 19. stoletja. K enotni podobi so veliko prispevale tudi preoblikovane fasade, ki so jih opremili z velikimi pravokotnimi okni v nadstropju. Tako prenovljeni grad je kazal na razcvet, ki ga je Metlika, najbrž zaradi obmejne lege, doživela v prvi polovici 19. stoletja.¹⁰⁰

Pozneje grad ni bil več deležen gradbenih posegov, ki bi spremenili temeljne značilnosti njegove podobe.¹⁰¹ Leta 1860, ko se je v gradu naselilo okrajno sodišče, so v pritličju severnega trakta in okroglega stolpa zgradili vrsto zaporniških celic, pred zahodnim traktom pa so na lokaciji nekdanjega mestnega obrambnega jarka uredili z visokim zidom obdano dvorišče, ki je bilo namenjeno kaznjencem.¹⁰² Hkrati so na dvorišču zazidali oziroma zasteklili večino arkadnih odprtih ter pozidali nekaj prizidkov in dve zaprti stopnišči na vzhodni in severni strani.¹⁰³ Vzhodno stopnišče je vodilo do

⁹⁷ Zaradi popolnega zasutja tega dela nekdanjega jarka so nivoji tal pritličnih prostorov v jugozahodnem traktu nižji od nivoja terena na zunanji strani tega trakta.

⁹⁸ Slopa z vazama, ki ju kaže nekaj fotografij iz obdobja med obema svetovnjima vojnama, so odstranili takoj po koncu druge svetovne vojne.

⁹⁹ Vazo vrh stolpiča so odstranili med letoma 1954 in 1985.

¹⁰⁰ Prim. Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu*, str. 70. V prvi polovici 19. stoletja je prebivalstvo v Metliki in Črnomlju naraslo za okoli 20%.

¹⁰¹ Veduta gradu iz druge polovice 19. stoletja v glavnem že kaže današnje stanje. Prim. Granda, *Dolenjska v revolucionarnem letu*, str. 107.

¹⁰² Del predelnih zidov med celicami so podrli leta 1998. Večji del obzidja dvorišča za kaznjence s polkrožno sklenjenim velikim portalom vred so podrli med letoma 1963 in 1965, potem ko se je leta 1961 iz gradu izselilo okrajno sodišče. Leta 1989 se je ob okroglem stolpu sesul še del zidu nekdanjega dvorišča za kaznjence.

¹⁰³ Prizidki in stopnišči na franciscejskem katastru še niso označeni, na načrtih gradu iz leta 1908, ki jih hrani Belokranjski muzej Metlika, pa so že razvidni.

⁹³ Morda so se dela upočasnila potem, ko je grad leta 1710 prešel v last zagrebškega stolnega kapitlja.

⁹⁴ Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1, str. 111, sekcija 236.

⁹⁵ Dular, *Belokranjski muzej*, str. 5.

⁹⁶ Smole, *Graščine*, str. 293.

prostorov zemljiške knjige, severno pa do prostorov okrajnega sodišča. Okoli leta 1900 so stavbo v celoti obnovili, vendar pri tem niso spreminjali njene podobe. Približno takrat so večino stavb vzhodno od dostopne poti do gradu prezidali in povečali, kar je spremenilo pojavnost gradu v prostoru mesta. Leta 1931 so grajsko kapelo spremenili v kopalnico.¹⁰⁴ Naslednja obsežnejša obnova je sledila po letu 1954, ko se je vanj vselil in se nato širil leta 1951 ustanovljeni Belokranjski muzej. Med letoma 1953 in 1954 so vrt pred gradom po načrtih arhitekta in prve Plečnikove študentke Gizele Šuklje (1909–1994) preuredili v mestno ploščad s terasami, na katerih so postavili več spominskih obeležij. Pri tem so podrli slopno vrtno ograjo.¹⁰⁵ Hkrati se je začelo postopno preurejanje notranjih prostorov za potrebe muzejske ustanove, ki traja vse do danes. Med letoma 1967 in 1969 so na dvorišču odstranili večino utilitarnih prizidkov z obema prizidanima stopniščema vred in odprli del zazidanih arkad.¹⁰⁶ Leta 1986 so na vhodnem stolpiču odstranili sicer kvalitetno klasicistično dekoracijo in na osnovi odkritih ostankov obnovili baročno arhitekturno poslikavo.¹⁰⁷ Do leta 1990 so nato na dvorišču odprli še vse preostale zazidane arkade in odstranili okna arkadnih odprtih v prvem nadstropju.¹⁰⁸ Po letu 1991 je sledila čedalje bolj celovito zasnovana statična sanacije že močno razrahljanih konstrukcijskih sestavin gradu. Do leta 1994 so obnovili močno razpokano zidovje na jugovzhodnem vogalu gradu.¹⁰⁹ Med letoma 1999 in 2000 so na celotni stavbi odstranili staro ostrešje in ga nadomestili z novim v nekoliko spremenjenih oblikah z dodanimi novimi strešnimi okni postmodernističnih oblik.¹¹⁰ Hkrati so zamenjali tudi večino stavbnega pohištva, podstrešni venec in strop nad prvim nadstropjem ter z izjemo enega odstranili vse stare dimnike na stavbi.¹¹¹ Leta 2005 so obnovili še eskarpne zidove na vzhodni strani gradu nad dolino Obrha. Leta 2006 so v drugem nadstropju vhodnega stolpa odstranili originalni neometani leseni tramovni strop renesančnih oblik in ga nadomestili z novim stopom, ki je posnetek nekdanjega.

¹⁰⁴ Gregorčič, Metliški grad, str. 60.

¹⁰⁵ Ograja je dokumentirana na več fotografijah iz časa pred letom 1953, ki jih hrani Belokranjski muzej Metlika.

¹⁰⁶ Prim. Dular, *Belokranjski muzej*, str. 6, 23; Brancelj Bednaršek, *Petdeset let*, str. 21, 25, 27–30, 34–35, 41; Gregorčič, Metliški grad, str. 54–67.

¹⁰⁷ Dražumerič-Grobovšek, Metlika, str. 334.

¹⁰⁸ Gregorčič, Metliški grad, str. 62–63.

¹⁰⁹ Brancelj Bednaršek, *Petdeset let*, str. 49; Gregorčič, Metliški grad, str. 63.

¹¹⁰ Grad je takrat nad vsemi prostori prvega nadstropja dobil nove prefabricirane stropne betonske plošče in novo ostrešje v kombinaciji jeklenih in lesenih delov. Nad stikom med severnim in vzhodnim traktom so zgradili ravno stekleno streho. Prim. Dimitrič, Metliški grad; Golob, Metlika; Gregorčič, Metliški grad, str. 54–67.

¹¹¹ Izčrpn podatek o obnovah gradu po letu 1954, zlasti pa v zadnjih letih so objavljeni v: Brancelj Bednaršek, *Petdeset let*.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- Arhiv Belokranjskega muzeja Metlika
Skica tlorisa pritličja in nadstropja gradu Metlika. 28. april 1908
Posnetek tlorisa pritličja gradu Metlika. Avtor: Denis Čehajič. November 1993
Fototeka (Fotografije gradu Metlika od konca 19. stoletja do začetka 21. stoletja)
Arhiv Občine Črnomelj
Posnetek Črnomaljskega gradu. Avtorja: Branko Banovec, Peter Kotur. Februar 2005
ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko (k. o. Črnomelj, Metlika)
INDOK center pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije
Fototeka (Črnomelj, Metlika)
ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine, Območna enota Ljubljana
Zbirka načrtov in fototeka (Črnomelj)

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

- Baraga, France: *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva (Acta ecclesiastica Sloveniae, 17)*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze, 1995.
Bernik, Stane: *Črnomelj. Urbanistični, arhitekturni in spomeniškovarstveni oris*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987.
Brancelj Bednaršek, Andreja (ur.): *1408. Prišli so Turki, za njimi Uskoki (Belokranjska dediščina; 4) katalog razstave*. Metlika : Belokranjski muzej, 2008.
Brancelj Bednaršek, Andreja (ur.): *Petdeset let Belokranjskega muzeja*, Metlika : Belokranjski muzej, 2001.
Dimitrič, Milovan: Metliški grad bo dobil novo pokrivalo. Belokranjski muzej bo zaprt od junija do konca leta. *Delo*, 9. 6. 1999, str. 7.
Dražumerič, Marinka in Grobovšek, Jovo: Metlika. Konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov*, XXIX, 1987, str. 334.
Dular, Jože: *Belokranjski muzej v Metliki (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Zbirka vodnikov 155)*. Ljubljana : Obzorja, 1987.
Dular, Jože: *Metlika skozi stoletja*. Metlika : Belokranjsko muzejsko društvo, 1986.
Dular, Jože: *Vodnik po Slovenskem gasilskem muzeju v Metliki in gasilskih zbirkah Slovenije*, Ljubljana: Gasilska zveza Slovenije, 1985.
Flajšman, Božidar: *Sledovi časa. Bela krajina na razglednicah v letih od 1895 do 1945*, Ljubljana : samozaložba, 1995.
Golec, Boris: Črnomelj od nastanka trške naselbine

- do izgube mestne avtonomije. V: Weiss, Janez (ur.): *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*, Črnomelj : Občina Črnomelj, 2008, str. 161–207.
- Golob, Tomaž: Metlika, konservatorska poročila. *Varstvo spomenikov*, XXXIX–XLI/2000–2004 Poročila, 2006, str. 104; *Varstvo spomenikov*, XLII/2005 Poročila, 2006, str. 90–92.
- Granda, Stane: *Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49*. Novo mesto : Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba; Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1995.
- Gregorčič, Leon: Metliški grad in njegova prenova. V: Brancelj Bednaršek, Andreja (ur.): *Petdeset let Belokranjskega muzeja*, Metlika : Belokranjski muzej, 2001, str. 54–67.
- Jarc Janko: *Gospodje Črnomaljski. Dolenjski zbornik 1990*. Novo mesto : Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1990, str. 117–142.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XXIV, 1943, str. 1–61.
- Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko od prve tretjine 16. stoletja do bitke pri Sisku (1593). *Zgodovinski časopis*, 9, 1955, str. 26–62.
- Komac, Andrej: *Od mejne grofije do dežele. Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju (Thesaurus memoriae, Dissertationes 5)*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2006.
- Komatar, Franz: Das Schloßarchiv in Auersperg. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*. Jahrgang 18, Laibach 1905.
- Komelj, Ivan: Črnomelj, Konservatorska poročila, *Varstvo spomenikov*, VII, 1958–1959, str. 135–136.
- Komelj, Ivan: Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem. *Zbornik za umetnostno zgodovino*. Nova vrsta I, 1951.
- Kos, Dušan: *Bela krajina v poznem srednjem veku*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1987.
- Kos, Dušan: Metliški grad po inventarju leta 1723. *Kronika*, 34, 1986, št. 3, str. 148–151.
- Kos, Dušan: *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.–18. stoletje). Viri za zgodovino Slovencev. Trinajsta knjiga. Novejši urbarji za Slovenijo. Prvi zvezek*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti : Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 1991.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku IV (1100–1200), V (1201–1246)*. Ljubljana : Katoliška tiskarna, 1915, 1928.
- Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije I–III*. Ljubljana : Inštitut za občo in narodno zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 1975.
- Kos, Milko: Iz metliškega mestnega arhiva. *Etnolog*, X–XI, 1937–1938, str. 25–49.
- Kosi, Miha: »... quae terram nostram et Regnum Hungariae dividit ...« (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku), *Zgodovinski časopis*, 56, 2002, str. 43–93.
- Kosi, Miha: »Onstran gore, tostran Ogrske« (Bela krajina v poznem srednjem veku). V: Weiss, Janez (ur.): *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*, Črnomelj: Občina Črnomelj, 2008, str. 119–157.
- Kramarič, Janez: *Črnomelj v daljni in bližnji preteklosti. Pregled obdobja od prazgodovine do konca II. svetovne vojne. Prispevek k zgodovini Črnomlja*. Črnomelj : Občina Črnomelj, 1999.
- Mason, Phil: Arheološka podoba Črnomlja. V: Weiss, Janez (ur.): *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*, Črnomelj : Občina Črnomelj, 2008, str. 49–70.
- Mason, Phil: Črnomelj. *Varstvo spomenikov*, 38, Poročila, Ljubljana 2001, str. 18–20.
- Oman, Jože: Črnomelj. Konservatorsko poročilo. *Varstvo spomenikov*, XXIII, Ljubljana 1981, str. 281.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1988.
- Pirkovič, Jelka: Črnomelj. V: Batič, Jerneja (ur.): *Srednjeveška mesta*, Ljubljana : Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1998, str. 99–102.
- Podlogar, Leopold: *Kronika mesta Črnomlja in njega župe. (Zgodovine žup ljubljanske škofije. XIII. zvezek)*. Ljubljana : T. Zupan, 1906.
- Popelka, Fritz: *Die Landesaufnahme Innerösterreichs von Johannes Clobucciarich 1601–1605*. Graz : U. Moser, 1924.
- Preinfalk, Miha in Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin. 1. Listine zasebnih arhivov Kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov)*. Ljubljana : Založba ZRC, 2008 (Thesaurus memoriae. Fontes; 6).
- Rajšp Vincenc (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 1, Ljubljana : Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1995.
- Rus, Zvonko: *Kronika mesta Metlike. Prva knjiga. Od 12. stoletja do leta 1941*. Metlika : Belokranjsko muzejsko društvo, 1999 (Knjižna zbirka Belokranjskega muzejskega društva; 9).

- Rus, Zvonko: Metliški grad je kot berač, *Delo*, 29. 9. 1995, str. 7.
- Sapač, Igor: Grad Ormož. V: Menoni, Simona (ur.): *Umetnostna dediščina ormoškega območja od 12. do izteka 19. stoletja*, Ormož : Muzej, 2007, str. 24–27.
- Sapač, Igor: Grad Pobrežje. V: *Gradovi, utrdbe in mestna obzidja*, Ljubljana : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2006, str. 144–146.
- Sapač, Igor: *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini. Diplomsko delo na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani*. Ljubljana 2003.
- Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain. II. Band 1200–1269*, Laidach 1884–1887.
- Simoniti, Vasko: *Vojaska organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana 1991.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982.
- Stopar, Ivan: *Gradovi na Slovenskem*. Ljubljana : Cankarjeva založba, 1986.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Bela krajina*. Ljubljana : Viharnik, 2004 (Grajske stavbe 16).
- Stopar, Ivan: *Razvoj srednjeveške grajske arhitekture na Slovenskem Štajerskem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1977.
- Štih, Peter: Dežela Grofija v Marki in Metliki. V: Rajšp, Vincenc in Bruckmüller, Ernst (ur.): *Vilfanov zbornik. Pravo-zgodovina-narod*. Ljubljana : Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999.
- Štih, Peter: *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga*. Faksimiliran natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu. Ljubljana : Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Herzogthums Crain*, XI. Buch. Laybach-Nürnberg 1689.
- Weiss, Janez: *Rodbina Črnomaljskih (kratek pregled ob izdaji drame Schönwiesen)*. V: Crüwell, Gottlieb August: *Schönwiesen. Zadnji up gospode Črnomaljske*. Črnomelj : Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, Območna izpostava, 2008, str. 1–20.

S U M M A R Y

Medieval architectural designs of the Črnomelj and Metlika castles

Recent research is increasingly revealing the importance of the city castles in Črnomelj and

Metlika, which have previously never been of central interest to Slovenian castelology and art history. Although both castles were closely related to their respective urban settlements throughout their history, they also had markedly different importance and roles in them. Another noteworthy finding is that the key elements of the high medieval designs of the Črnomelj and Metlika castles are still clearly distinguishable beneath the more recent layers.

The origins of the Črnomelj Castle are believed to date back to the period before around 1200 when White Carniola passed into the hands of the Andechs-Weichselburgs. In the 13th century, the original tower-like building was added a walled yard with residential quarters and a tall tower (bergfried). Construction works that were carried out during later periods were completely in line with the original design. In the mid-14th century, the castle was integrated into the system of city walls. In the 15th century and the first half of the 16th century, when the lords of Črnomelj reached the zenith of their power, it was completely rebuilt and expanded with new building parts. However, following the departure of the aforementioned lords in 1568, the castle began to deteriorate. The castle's building underwent restoration in the second half of the 17th century, after 1740, around 1900 and after 1950; however, it never regained its medieval magnificence.

The Metlika Castle was built around 1300 as part of the planned construction of a new urban centre of the small autonomous province. Unlike in Črnomelj, the original castle was built as an extension to the walls encircling the market town, which were erected first. In the beginning, the castle is believed to have consisted of two residential-administrative buildings, at least one of which also served as the district seat of the Counts of Gorizia. The walls separating the castle complex from the urban settlement were perhaps already built in the early stage of the castle's history. In the 14th century, the castle was added two tower-like buildings rising from the walls of the settlement that served as residential quarters for ministeriales. The castle's building itself underwent expansion as well. In the last third of the 15th century, the castle was fortified against the Ottomans together with the entire settlement, which, situated at the border, served as the backbone of provincial defence. Following the establishment of Karlovac, the importance of Metlika began to decline. The castle almost completely deteriorated by the 17th century and underwent restoration in 1705. It owes its present appearance of an unfortified castle to reconstructions carried out in the second quarter of the 19th century.